

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

HAMID OLIMJON

HAYOTI VA IJODINI O‘RGANISH BO‘YICHA

Dastur va uslubiy qo‘llanma

Toshkent – 2020

Mazkur dastur va uslubiy qo‘llanma xalq shoiri Hamid Olimjonning hayoti va ijodini oliy ta‘lim muassasalarida o‘qitish uchun ishlab chiqildi.

Dasturda Hamid Olimjon hayoti va ijodining barcha jabhalari qamrab olindi. Talabalar Hamid Olimjon hayoti va ijodi, shoir ijodining o‘ziga xos qirralari, uning adabiy-estetik qarashlari, she‘riyati, dostonlari, publitsistikasi, maqolalari, ocherklari, hikoyalari, ertaklari bilan tanishib boradi. Shuningdek, shoirning tarjima sohasida amalga oshirgan ishlari xususida ham ma‘lumotlar berilgan.

Mazkur dastur va uslubiy qo‘llanma Hamid Olimjon hayoti va ijodini o‘rganish yuzasidan o‘quv mashg‘ulotlarini olib boruvchi oliy ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan.

Mas‘ul muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori, professor

Tuzuvchilar:

Qozoqboy Yo‘ldoshev,
pedagogika fanlari doktori, professor

Xurshida Xamrakulova,
filologiya fanlari doktori, dotsent

Taqrizchi:

Dilmurod Quronov,
filologiya fanlari doktori, professor

Mazkur uslubiy qo‘llanma Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2020-yil 21-avgustdagi 1-sonli yig‘ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

I. KIRISH

Hamid Olimjon hayoti va ijodini o'qitish bo'yicha dastur oliy ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan. Unda mazkur kusning maqsadi, vazifalari va mazmuni ifodalangan bo'lib, Hamid Olimjon hayoti va ijodi, adabiy-ijtimoiy faoliyati, publitsistik mahorati, badiiy ijod sohasida amalga oshirgan ishlari yoritilgan. Ularni singdirish dasturda belgilangan mavzular bo'yicha o'tiladigan turkum mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi.

II. FAKULTATIV O'QUV KURSINING MAQSADI

Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug' ajdodlarimiz bosib o'tgan hayot yo'lini o'rnatish sifatida ko'rsatish, Hamid Olimjon hayoti va ijodini o'rganishning zaruriyatini tushuntirish, Hamid Olimjonning bugungi milliy ma'naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o'rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat.

III. FAKULTATIV O'QUV KURSINING VAZIFALARI

– Hamid Olimjon hayoti va ijodini atroflicha o'rganish misolida har qanday millatning ma'naviy qiyofasini uning oydin (ziyoli)larining intellektual-estetik saviyasi belgilashini ko'rsatish.

– Boshqa kasb egalarining o'z milliy adabiyoti namunalaridan xabardorlik darajasi jamiyat taraqqiyoti uchun katta ahamiyat kasb etishi, badiiy adabiyot odamga shunchaki axborot bermay, balki badiiy vositalar yordamida kishida munosabat uyg'otishi, tuyg'ularini qo'zg'ashi, har qanday munosabat esa kishida nuqtai nazar, pozitsiya, ma'naviy qiyofa shakllanishiga xizmat qilishini uqtirish.

– Hamid Olimjon o'zining uzoq yillik ijodiy umri davomida yuksak ma'naviy fazilatlarni kuylagani, ularni tinim bilmay targ'ib qilgani, bu holat kelajak egalari bo'lmish millat oydinlarining shoira ijodidan atroflicha xabardor bo'lishlarini taqozo qilishini ta'kidlash.

– Hamid Olimjon o'zining ijod namunalarida sadoqat, vafo, odamiylik, yurtsevarlik, adolat singari ezgu ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarannum qilganini ochib berish.

– Shoir, barcha iste'dod egalari singari, o'zi yonmay turib o'zgani yondirish mumkin emasligini yaxshi anglagani sababli o'z tuyg'ularini ifodalashda chin samimiyat va tabiiylik yo'lidan borganini yetkazish. Bu hol uning bitiklarining o'qishli bo'lishini, o'zgalarga kuchli ta'sir ko'rsatishini ta'minlaganini anglatish.

IV. FAKULTATIV O'QUV KURSINI O'ZLASHTIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR

– Hamid Olimjon faoliyatining bugungi milliy mafkuramiz bilan hamohang jihatlarini anglab yetishlari;

- Hamid Olimjon hayoti va ijodi yuzasidn ma’lumotga ega bo’lishlari, o’zlashtirgan bilimlarni to’g’ri mushohada eta olishlari;
- Hamid Olimjonning publitsistik faoliyati, jumladan, ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy mavzudagi maqolalari bilan tanishish, ularda aks ettirilgan g’oyalarni talqin qila olishlari;
- Hamid Olimjonning shoira sifatidagi qiyofasini ochib beruvchi she’riyati, dostonlari va tarjimalarini o’rganish;
- Hamid Olimjon adabiy merosi bilan tanishish orqali shoir adabiy-estetik qarashlari mohiyatini anglash

V. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING BOSHQA FANLAR BILAN BOG‘LIQLIGI

Fakultativ o‘quv kursi – “Adabiyot nazariyasi”, “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Jahon adabiyoti”, “Milliy g‘oya va mafkura”, “O‘zbek folklori” va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro aloqador hisoblanadi.

VI. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING HAJMI VA MAZMUNI

Fakultativ o‘quv kursining hajmi:

№	Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat
1	Ma’ruza	8
2	Muloqot	4
3	Munozara	4
4	Taqdimot	4
	JAMI:	20

Mashg‘ulotlarning mavzulari, mazmuni, kutiladigan natija va ularga ajratilgan soatlarning miqdori:

	Mavzular	Mazmuni	Kutiladigan natija	soat
	MA’RUZALAR			8
1	Hamid Olimjon hayoti va ijodi	Hamid Olimjon hayoti va ijodi, u yashagan davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlari haqida ma’lumot beriladi. Hamid Olimjon ijodini o’rganishning ahamiyati tushuntiriladi. Hamid Olimjon dunyoqarashi kengayishida muhim ta’sir ko’rsatgan omillar	O‘zbek she’riyati haqida Hamid Olimjon hayoti va ijodi misolida tushuncha hosil qiladilar, XX asr sho‘ro adabiyotida kechgan jarayonlar haqida ogoh bo‘ladilar. Ijodkor dunyoqarashi kengayishida muhim ta’sir ko’rsatgan omillar haqida	2

		izohlanadi.	xulosa chiqarish ko'nikmalari hosil bo'ladi.	
2	Hamid Olimjon ijodining o'rganilishi.	Hamid Olimjon ko'plab adabiyotshunolar, olimjonshunoslar tomonidan "Baxt va shodlik kuychisi" (Uyg'un), "Baxt va erk kuychisi (A.Rasulov) deb atalib kelindi. Darhaqiqat, shoir o'z she'rlarida kuylagandek, baxt va shodlikni o'z hayotida kechirdi va bu she'rlariga ko'chib o'tdi. Bu hech bir kinoyaga o'rin qoldirmaydigan hayotiy haqiqat edi. Hamid Olimjon ijodini o'rganish XX asrning 30-yillari oxirida Yusuf Sultonovning "Hamid Olimjonning ertaklari" maqolasi bilan boshlangan. Uning ijodi L.Bat, G'.Karimov, S.Azimov, S.Mamajonov, N.Karimov kabi adabiyotshunoslar tomonidan chuqur va izchil o'rganilgan. Shuningdek, A.Rasulov, X.Umurov, Q.Yo'ldoshev, D.Quronov, S.Sodiq singari olimlar ham shoir ijodining turli qirralariga to'xtalganlar. 1951-yilda Hamid Olimjonning "Tanlangan asarlar"i Sarvar Azimov so'z boshisi bilan e'lon qilingan. Shoirining 10 tomlik "Mukammal asarlar"ida shoir ijodi to'la qamrab olingan. Hamid Olimjon qisqa umri davomida o'zbek adabiyotiga salmoqli ulush qo'shdi. U 1939-yilda "Hurmat bel-	Talabalar birinchi davrda Hamid Olimjon baxt va shodlik kuychisi sifatida o'rganildagiga, bu davrda tadqiqotchilarning asosiy e'tibori shoirning ulug'vor romantik uslubiga qaratilganiga e'tibor beradilar. Ikkinchi davrda shoir ijodiga tanqidiy munosabat yuzaga kelgani, bu qarashlarda 30-yillarning mash'um siyosatida o'zini baxtli his qilgan shoir sifatida talqin qilish, uni millat dardidan yiroq ijodkor sifatida baholash sezila boshlanganini angelaydilar. Uchinchi davrda shoir ijodiga haqqoniy xolis yondashish tamoyili yuzaga kelgani, bu davrda Hamid Olimjon ko'proq murakkab davrda yashab ijod qilgan ijodkor sifatida o'rganila boshlandi. Asarlaridagi talqinlarda ham matn ostida ifodalash, struktural-semiotik talqinga urg'u berilganini tushunib oladilar.	2

		gisi” ordeni bilan mukofotlangan. 1943-yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tashkil etilishi bilan unga muxbir a’zo qilib olingan. Shoir ijodining o‘rganilishini uch bosqichga bo‘lish mumkin. 1. XX asrning 30-yillaridan 80-yillarigacha. 2. XX asrning 80–90-yillari. 3. 2000-yildan keyingi davr.		
3	Hamid Olimjon she’rlarining badiiyati.	O‘tgan asr adabiy jarayonida Hamid Olimjon hayoti va ijodiy roli yoritib beriladi. Hamid Olimjonning she’riy mahorati haqida ma’lumot beriladi.	Hamid Olimjonning ayrim asarlaridagi badiiy o‘ziga xoslikni ilmiy tadqiq etish bu ijodkorning milliy adabiyotimizdagi o‘rnini ko‘rsatishga xizmat qiladi. H.Olimjonning mashhur « O‘rik gullaganda » she’ri adabiy stereotiplardan xoli ravishda tahlil etilsa, shoirning badiiy mahorati darajasi qanchalik yuksak ekani yaqqol namoyon bo‘ladi. Juda ohista, jo‘ngina axborotdan boshlangan ushbu she’rda poetik tasvir xabar berishdan tuyg‘ular jo‘shqinligi, sezimlar junbushini aks ettirish sari bosqichmasbosqich yuksalib boradi.	2
4	Hamid Olimjon dostonlarining badiiy xususiyatlari	Hamid Olimjon dostonlarining yaratilishi asosan XX asrning 30-yillariga to‘g‘ri keladi. Bu davr shoir ijodining kamolot cho‘qqisi hisoblanadi. Butun ijodi davomida Hamid Olimjon to‘qqiz doston yozgan. “Oygul bilan Baxtiyor”, “Semurg‘ yoki Parizod va	Talabalar “Oygul bilan Baxtiyor” ertak-dostoni ayni qatag‘onlar avjiga chiqqan bir pallada 1937-yilda yozilgani haqida bilim oladilar. Ayni vaqtda bu kabi asarlar xalqning ma’naviy ehtiyoji uchun ham zaruratga aylangan edi. Shu bois	2

		Bunyod” dostonlari asosida kinofilm hamda operalar yaratilganligi ham bu asarlar badiiyatining pishiq-puxta ekanligidan dalolatdir. 30-yillarning o’rtalarida folklardan o’rganishga qattiq intilish, Pushkin asarlarining tarjimai shoir ijodida yoqimli lirik ohanglarga boy dostonlarining yaratilishiga zamin bo’ldi. Hamid Olimjon ertak-dostonlarida xalq og’zaki ijodining davr ruhiga hamohangligini kuzatish mumkin.	ertak dostonlar xalq tomonidan samimiy qabul qilindi. Hamid Olimjon Oygul bilan Baxtiyorni sarlavhaga chiqarsa ham, asarda sevgi tarixini ko’rsatishni emas, balki zolim xonga qarshi ko’tarilgan isyon va uning tarixini bayon qilishda Oygul bilan Baxtiyorning sevgisini vosita qilib oldi. Bu priyomni, keyinroq, “Muqanna” dramasida ham qo’lladi.	
SUHBAT-MULOQOTLAR				4
1	Birgalikda bosilgan yo’llar	Hamid Olimjon lirikasidagi mayinlik, samimiylik va o’ynoqi ohanglar shoir uslubini belgilash bilan barobar ularning paydo bo’lish omillariga ishora ham ekanini qayd etish lozim. Shulardan biri va birinchisi Hamid Olimjonning shaxsiy oilaviy hayotidagi baxtli to’kislikdir. Adabiyotshunos olim, professor Hotam Umurov Hamid Olimjonning jiyani bo’lgan. Shoirning onasi – Komila buvisi, o’z onasi – Hamid Olimjonning opasi Asolat aya va boshqa qarindoshlaridan shoir haqida ko’plab ma’lumotlarni olgan. Uning aytishicha, Zulfiya va Hamid Olimjon bir qizil olmaning ikki pallasi bo’lishgan, ularning o’n yillik hayotlari birinchi muhabbat hayajonidek,	Zulfiya Hamid Olimjon-dan tarjima sirlarini, she’r yozish san’atini o’rgandi. Birgalikda Hijron kunlarida she’riy to’plamini tahrir qildilar. Talabalar Ayni birgalikda bosilgan mashaqqatli, baxtli va sharafli umr haqida ma’lumotga ega bo’ladilar.	2

		zavqli, totli, mazmudor bo‘lgan. H.Olimjonning “Sog‘inganda”, “Xayolimda bo‘lding uzun kun”, “Ishim bordir o‘sha ohuda”, “Sevgi desam”, “Eng gullagan yoshlik chog‘imda”, “Hol” kabi she‘rlari Zulfiyaga bag‘ishlanganini sezish qiyin emas.		
2	Hamid Olimjonning ilmiy-nazariy maqolalari	Uning “O‘qish va o‘rganish qiyinchiliklari”, “Yozuvchining saviyasini ko‘taraylik”, “Adabiyotimizning tikka ko‘tarilish davrida”, “Adabiyot va xalq”, “O‘zbek xalqining adabiyoti” kabi maqolalari, o‘zbek mumtoz adabiyotini va xalq og‘zaki ijodini tadqiq etishga bag‘ishlangan “O‘zbek xalqining ulug‘ shoiri Navoiy”, “Navoiy va zamonamiz”, “Mardlik, muhabbat va do‘stlik dostoni”, “Farhod va Shirin haqida”, “O‘zbek xalqining o‘lmas shoiri”, “Muhammad Amin Muqimiy” kabi ilmiy maqolalari uning yetuk adabiyotshunos bo‘lganligidan dalolat beradi. U boshqa xalqlar adabiyotidan “Shoirning “V.Mayakovskiy haqida”, “Tolstoy va o‘zbek xalqi”, “Salom, Pushkin”, “Buyuk san’atkor”, “Jambul va xalq”, “Taras Shevchenko” kabi maqolalar yozadi.	Talabalar H.Olimjonning folklorga oid tadqiqotlari orasida eng ko‘lamlisi va katta ilmiy qimmatga ega bo‘lgani “Mardlik, muhabbat va do‘stlik dostoni” maqolasi haqida bilib oladilar. 1939-yilda O‘zdavnashr “Alpomish” dostonini bosib chiqaradi. Epos Hamid Olimjonning so‘zboshisi bilan chop etiladi. Salkam bir bosma toboq hajmidagi so‘zboshi dostonning mohiyatini anglatish, uning badiiy jihatlarini ko‘rsatish va baholash borasida eskirmaydigan qarashlar ilgari surilgani bilan ajralib turadi.	2
MUNOZARALAR				4
1	Hamid Olimjon dramaturgiyasi	Serqirra iste’dod egasi, davrning ijtimoiy talabini nozik his qiladigan ijodkor Hamid Olimjon badiiy	1941-yilning boshlarida Hamid Olimjon asarni qayta yozishga kirishib, uning birinchi pardasini	2

		ijodning eng murakkab turi bo‘lmish dramaturgiya sohasida ham qalami kuchini sinab ko‘rdi. U sahna san’atida ulkan yutuqlarga erishdi. Shoirning “Muqanna” dramasi hozirgacha mutaxassislar e’tiborini tortib, turli tadqiqotlarga ob’ekt bo‘lib kelayotgani ham muallifning iste’dod kuchidan dalolatdir. Hamid Olimjon o‘zining bu asarida katta jasorat bilan insoniy erkni ulug‘ladi, har qanday zulmning yovuz mohiyatini fosh qildi. Faqat ozodlik-kina odamga chinakam insoniy qimmat bag‘ishlashini tasvirladi. Asar kuchli dramaturgiyaga qurilgan bo‘lib, tragik kolliziyalarga boyligi, fojiviy romantik ohang yetakchiligi bilan ajralib turadi.	tugatdi. So‘ng qariyb bir yillik mehnatdan so‘ng 1942-yil asar to‘la yakuniga etadi. Hamid Olimjon o‘z asarini yozishdan avval tarixiy asarlarni yaxshi o‘rgangan. Adabiyotshunos N.Karimovning ma’lumot berishicha, uning drama uchun to‘plagan materiallari orasida Muhammad Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asarining tarjimasini, G.A.Ibrohimovning “Islomning kelib chiqishi va sinfiy mohiyati” kitobi, “Qur’on” suralari-ning ruscha tarjimalari, o‘zbek xalqining kelib chiqishi, olovga sig‘inish, buddizm va shu kabi-larning konspektlari ham bo‘lgan.	
2	Hamid Olimjon ijodiy merosining ahamiyati	Hamid Olimjon qisqa umri davomida avlodlar xotirasida mangu qolarli asarlar yaratdi. U adabiy turlarning ko‘plab janrlarida ijod qildi. Uning ijodida she’r, doston, hikoya, ocherk, kundaliklardan tortib, ilmiy maqola, xabar va nutqlargacha o‘rin olgan. Bu ijodkorning hayotning har jabhasida faol bo‘lganini ko‘rsatuvchi dalillardir. Hamid Olimjonni xotirlaganlar uning favqulodda notiq bo‘lganini, bildirayotgan fikrlari kuchli mantiqqa bo‘ysundirilganini, salohiyatli rahbar, bo‘lganini ta’kidlaydilar.	Talabalar shoir ijodi bilan tanishish jaraenida dastlabki asarlarida mafkuraviy chaqiriqlar ustuvorlik qilgan bo‘lsa ham, 30-yillar ijodidan boshlab unda lirikaning jozibadorligi va xalq og‘ziki ijodining o‘lmas ohangi birlashganini kuzatishi mumkin. Hamid Olimjonning she’rlari, dostonlari, dramalari uning ijodiy kredosini belgilashda muhim ahamiyatga ega.	2

TAQDIMOT			4	
1	Hamid Olimjon she'riy kitoblari	Hamid Olimjonning "Olov sochlar", "Poyga", "O'lim ëvga", "Darë kechasi", "She'rlar", "Oygul bilan Baxtiër", "Baxt" she'riy to'plamlari orqali shoir adabiy merosining ahamiyati haqida bahs yuritadilar.	Talabalar shoir adabiy merosi orqali ijodkor yashagan davr, adabiy-siësiy jaraën, shoir shaxsiyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.	2
2	Hamid Olimjon dostonlari	1939-yili Hamid Olijon xalq ertagi asosidagi "Semurg' yoki Parizod va Bunyod" dostonini kitobxonlarga taqdim qildi. Bu dostonda "Oygul bilan Baxtiyor"dan farqli o'laroq mifologik obrazlar asar syujetiga kirib kelgan. Ertakda Parizod obrazi davr mafkurasi talabiga binoan yoritilganini payqash qiyin emas, shuning uchun doston nihoyasida Parizodning tuban qiyofasi va Bunyodga " <i>Aslingni past deb bildim</i> ", – deyishini kitobxon tushunadi. Agar "Semurg'" dostonida xarakterlar kurashi tasvirlangan bo'lsa, "Oygul bilan Baxtiyor"da umumbashariy g'oyalarga urg'u berilgan. 30-yillarda Hamid Olimjon o'ndan ortiq ocherklar yozgan, mana shunday asarlaridan "Zaynab" ocherki mashhur "Zaynab va Omon" dostoniga eskiz bo'lib xizmat qilgan edi.	Talabalar sho'ro davri adabiyotining ustuvor xususiyatlaridan biri – adabiyot bu davrda xalq va mamlakat hayoti bilan xiyla yaqinlashganidlan xabardor bo'ladilar. Xalq va mamlakat hayotida ro'y bergan yangi voqealar adabiyotning nazar-e'tiboridan chetda qolmadi. Davrning ana shu talabini tez ilg'agan Hamid Olimjon 30-yillar adabiy hayotida katta voqea bo'lgan "Zaynab va Omon" dostonini yaratdi. "Zaynab va Omon" dostoni she'riy san'atlardan hamda badiiy tasviriy vositalardan unumli tarzda ulkan mahorat bilan yozilganligiga ko'ra ajralib turadi.	2

VII. “HAMID OLIMJON HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING O‘QUV-USLUBIY TA‘MINOTI

“HAMID OLIMJON HAYOTI VA IJODI” KURSINING SILLABUSI

Fanning qisqacha tavsifi					
OTMning nomi va joylashgan manzili:					
Kafedra:	O‘zbek tili va adabiyoti				
Ta’lim sohasi va yo‘nalishi:					
Fanni (kursni) olib boradigan o‘qituvchi to‘g‘risida ma’lumot:	e-mail:				
Dars vaqti va joyi:	Kursning davomiyligi:				
Individual grafik asosida ishlash vaqti:					
Fanga ajratilgan Soatlar	Auditoriya soatlari			Mustaqil ta’lim:	30
	Ma’ruza:	8	Seminar		
Fanning boshqa fanlar bilan bog‘liqligi (prerekvizitlari):	Fakultativ o‘quv kursi – “O‘zbek adabiyoti tarixi”, Adabiyot nazariyasi”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Siyosatshunoslik”, “Milliy g‘oya va mafkura” va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro aloqador hisoblanadi.				
Fanning mazmuni					
Kursning maqsad va vazifasi:	Fanning asosiy maqsadi – Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug‘ ajdodlarimiz bosib o‘tgan hayot yo‘lini o‘rnak sifatida ko‘rsatish, Hamid Olimjon hayoti va ijodini o‘rganishning zaruriyatini tushuntirish, O‘zbek adabiyotida ayol ijodkorlarning o‘rnini birgina Hamid Olimjon, hayoti va ijodi misolida tushuntirish, Hamid Olimjonning milliy ma’naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o‘rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat. Fanning vazifasi: – XX asr o‘zbek sho‘ro adabiyotida Hamid Olimjon hayoti va ijodining tutgan o‘rni va mavqeyini ochib berish; – Hamid Olimjon hayoti va ijodiga doir muhim ma’lumotlarni ijodiy merosi va olimjonshunos olimlar qarashlari asosida xolisona yoritib berish; – Hamid Olimjon she’riyati, dostonchiligi misolida adabiy				

	-estetik qarashlarini atroflicha ochib berish; – yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ma’rifat va taraqqiyotga boshlash yo’lida Hamid Olimjon faoliyatidan, asarlaridan foydalanishni targ’ib etish; – Hamid Olimjon hayot yo’li va faoliyati asosi bo’lgan ezgulik, sadoqat, mardlik, fidoyilik, ma’rifatparvarlik, kabi fazilatlarning ma’navi-axloqiy mohiyati va bugungi kun yoshlari kamolotidagi ahamiyatini tushuntirish; Hamid Olimjonning shoir sifatida yaratgan ijod mahsullari – she’riyati, dostonlari, ertaklari, maqolalari, ocherklari, tarjimalari, tanqidiy maqolalari mohiyatini, ma’no-mazmunini, g’oyaviy maqsadlarini bugungi kun nuqtayi nazaridan kelib chiqib tahlil qilish.				
Talabalar uchun talablar	Fakultativ kursni o’zlashtirish jarayonida talaba: - XX asr o’zbek adabiyoti; - Hamid Olimjonning hayoti va faoliyati; - o’zbek sho’ro adabiyotining o’ziga xos xususiyatlari <i>haqida tasavvurga ega bo’lishi</i>; - Hamid Olimjon ijodining bosh leytmotivi; - Hamid Olimjon she’riyatining mezonlari; - Hamid Olimjon hayoti; - Hamid Olimjon ijodi <i>bilishi va ulardan foydalana olishi</i>; - Hamid Olimjon ijodining o’zbek adabiyotidagi o’rnini bilish; - Hamid Olimjon yashagan adabiy davr va jarayondan xabardor bo’lish; - adabiyotning ijtimoiy mohiyatini tushuntira bilish; - shoira ijodining o’ziga xos xususiyatlarini izohlay olish <i>ko’nikmalariga ega bo’lishi kerak</i>.				
Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi	Professor-o’qituvchi va talaba o’rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin.				
Sillabus taqvim: Otiladigan mavzular ro’yhati:					
№	Mavzular	Ma’ruza	Suhbat-muloqot	Munozara	Taqdimot
1	Hamid Olimjon hayoti va ijodi	2 soat			
2	Hamid Olimjon ijodining o’rganilishi	2 soat			
3	Hamid Olimjon she’rlarining badiiyati.	2 soat			
4	Hamid Olimjon	2 soat			

	dostonlarining badiiy xususiyatlari				
5	Birgalikda bosilgan yo‘llar		2 soat		
6	Hamid Olimjonning ilmiy-nazariy maqolalari		2 soat		
7	Hamid Olimjon dramaturgiyasi			2 soat	
8	Hamid Olimjon ijodiy merosining ahamiyati			2 soat	
9	Hamid Olimjon she’riy kitoblari				2 soat
10	Hamid Olimjon dostonlari				2 soat
Jami		8 soat	4 soat	4 soat	4 soat
Asosiy adabiyotlar:		1. Karimov N. va boshqalar. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. –T.: O‘qituvchi,1999. 2. Sodiq S. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: “O‘qituvchi” NMIU, 2019.			
Qo‘shimcha adabiyotlar:		1. Qozoqboy Yo‘ldosh. So‘z yolqini. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. 2. Karimov N. Hamid Olimjon va Usmon Nosir: tuhmat va haqiqat. e-adabiyot.uz. 3. Umurov H. Tahlil chizgilari. –T.: “Muharrir”, 2013. 4. Sharafiddinov. O. Tanlangan asarlar. –T.: “Sharq”, 2019. 5. Quronov D. Mutolaa va idrok mashqlari. – T.: “Akademnashr”, 2013. 6. Hamdamov U. Badiiy tafakkur tadriji. –T.: “Yangi asr avlodi”, 2002. 7. Sharafiddinov. O. Tanlangan asarlar. –T.: “Sharq”, 2019. 8. OlimjonH. Mukammal asarlar to‘plami. O‘n tomlik. –T.: “Fan”, 1975-1984. 9. Olimjon H. Tanlangan asarlar. – T.: O‘zdavnashr,1951.			
Fan dasturning informatsion-uslubiy ta’minoti		1. www.ziyonet.uz 2. www.e-tarix.uz 3. www.ziyouz.com			

**“HAMID OLIMJON HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING
MA’RUZA TEXNOLOGIYASI**

Vaqt: 2 soat	Talabalar soni nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli	Muammoli ma’ruza
Ma’ruza mashg‘ulotining rejasi	
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Hamid Olimjon hayoti va ijodini o‘rganish, Hamid Olimjon baxt va shodlik kuychisi ekanligi, Hamid Olimjon ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rnini aniqlash	
Pedagogik vazifalar: - Hamid Olimjon hayoti va ijodi haqida ma’lumot berish; - Hamid Olimjon ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni bilan tanishtirish; - Hamid Olimjon hayoti va ijodining ahamiyatini ko‘rsatish;	O‘quv faoliyatining natijalari. <i>Talaba:</i> - Hamid Olimjon hayoti va ijodi bilan tanishadi; - Hamid Olimjon ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni bilan tanishadi; - Hamid Olimjon hayoti va ijodining ahamiyatini tushunib etadi.
O‘qitish uslubi va texnikasi	Vizual ma’ruza, blis-so‘rov, bayon qilish, klaster, “BBB” texnikasi
O‘qitish vositalari	Ma’ruzalar matni, E-board, tarqatma materiallar, grafik organayzerlar
O‘qitish shakli	Jamoa va guruh bo‘lib ishlash
O‘qitish shart-sharoiti	Elektron doska bilan jihozlangan xona

MA’RUZA MASHG‘ULOTINING TEXNOLOGIK XARITASI

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	O‘qituvchi	Talaba
1-bosqich. O‘quv mashg‘uloti-ga kirish. 10 daqiqa	O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusini e’lon qiladi. Dars maqsadini aniq tushuntiradi, har bir bosqich uchun ajratilgan vaqt hajmini aniqlaydi, darsdan kutilayotgan natijalarni eslatadi.	Talabalar mashg‘ulot mavzusi hamda bosqichlari, qoidalari, kutilayotgan natijalarni aniq tushunib oladilar. Jamoaviy ta’limiy faoliyatga tayyor bo‘ladilar, mavzuga nisbatan qiziqish shakllanadi.
2-bosqich. Asosiy bosqich. 55 daqiqa	Ma’ruza mashg‘uloti rejasi va tuzilishiga muvofiq ta’lim jarayonini tashkil qiladi. Hamid Olimjon hayoti va ijodiga oid materiallar bilan tanishtiradi. Hamid Olimjon hayotiga va ijodi bilan bog‘liq	Mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha nimalarni bilishlari, nimalarni bilishni istashlari aniqlashtirib olinadi va bunda jadvalning 3-ustuni darsning yakuniy bosqichida to‘ldiriladi. Talabalarda ta’limiy faoliyatga nisbatan

	materiallar haqida ma'lumot beradi. Shoir ijodining asosi bo'lgan adabiy merosi bilan tanishtiradi. Hamid Olimjon zamondoshlari va ustozlari, shogirdlarining Hamid Olimjon haqida bergan ma'lumotlari bilan ma'ruzani boyitadi. Hamid Olimjon ijodiga oid videoroliklar orqali shoira shaxsiyatiga xos muhim chizgilarni aniqlashtiradi.	motivatsiya rivojlanadi, o'quv-bilish faoliyatlari to'g'ri reja lashtiriladi. Ularda ta'limiy maqsadlar asosida hamkorlikda ishlash, izlanish ko'nikmalari tarkib topadi. Talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollarga shaxsiy fikr, nuqtai nazarlaridan kelib chiqqan holda erkin fikr bildiradilar. O'rganayotgan muammo yuzasidan shaxsiy fikr, munosabat tarkib topadi, talabalar faollashadi. Taqdimotda keltirilayotgan ma'ruza matnini tezislar shaklida yozib oladilar. Talabalar faol hamkorlikda ta'lim olishni o'rganadilar, ularda onglilik va mas'uliyatlilik kabi kasbiy sifatlar shakllanadi. Refleksiya bosqichida talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollar xususida fikrlaydilar, o'z nuqtai nazarlarini bildiradilar.
3-yakuniy bosqich. 10 daqiqa	Talabalar tomonidan ma'ruzada keltirilgan o'quv axborotining o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash maqsadida mavzuga oid kichik esse yozish topshirig'i beriladi. Ilmiy axborot muhokama qilinadi.	Ilmiy axborot yozishda faol ishtirok etadilar.
Mustaqil ta'lim uchun topshiriq. 5 daqiqa	Mavzuni to'liq o'zlashtirish, muloqot vositalarining har biriga misollar tayyorlab kelish.	Mavzu bo'yicha maqola tayyorlaydilar.

VII. KURS YUZASIDAN MASHG'ULOTLAR VA MUSTAQIL TA'LIM YUZASIDAN KO'RSATMALAR

O'qitishda kasbiy yo'naltirilganlikni amalga oshirishdagi faoliyati.

Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash yuzasidan o'qituvchining amaliy faoliyati quyidagi bosqichlar:

- innovatsion texnologiyalarning metodologik asoslarini o'zlashtirgan holda uni pedagogik amaliyotda qo'llash yo'llarini belgilash;

- innovatsion texnologiyalar talablari asosida ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash;

- o'qitishning barcha shakllari: ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar, mustaqil ta'limning didaktik maqsadlarini e'tiborga olgan holda innovatsion texnologiyalarni tanlash va joriy etish;

- o'qitishning asosiy shakllari bo'lgan ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida o'rganiladigan mavzuni mazmunini e'tiborga olgan holda axborot-kommunikatsion va pedagogik innovatsiyalarni uyg'unlashtirish va amalda qo'llash;

- mazkur jarayondan olingan natijalarni tahlil qilish, umumlashtirish, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalaridagi bo'shliqlarni aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini belgilashdan iborat.

Ta'lim tizimida interfaol ta'lim texnologiyalarining quyidagi shakllar mavjud:

Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi:

1. Faoliyat yo‘nalishiga ko‘ra: pedagogik jarayonda yoki ta‘lim tizimini boshqarishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.
2. Kiritilgan o‘zgarishlarning tavsifiga ko‘ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.
3. O‘zgarishlarning ko‘lamiga ko‘ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.
4. Kelib chiqish manbaiga ko‘ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalar.

Zamonaviy sharoitda ta‘lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo‘li – bu mashg‘ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish.

“**Interfaol**” tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida “interaktiv”) “inter” – o‘zaro, ikki taraflama, “act” – *harakat qilmoq, ish ko‘rmoq* kabi ma‘nolarni anglatadi.

Interfaol ta‘lim – ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta‘lim hisoblanadi.

Interfaollik ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklaridir.

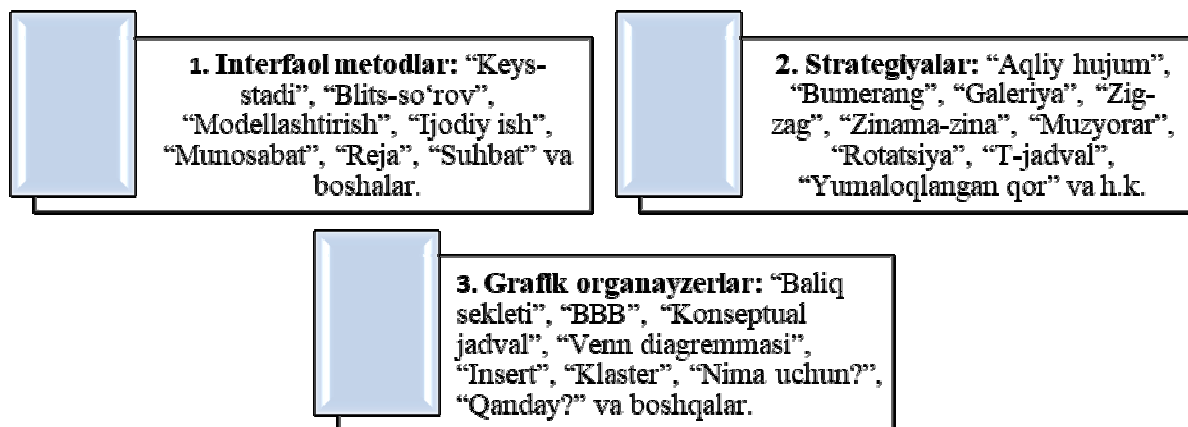
Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatning olib borishlarini ifodalaydi.

An’anaviy ta‘limda ham, tabiiy ravishda, suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o‘qituvchining tajribasi bo‘lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya‘ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og‘zaki tarzida o‘quvchi (magistrant)larga etkazib berishga intiladi. Faollik ko‘rsatish o‘qituvchigagina xos bo‘lib, o‘quvchi (magistrant)lar bu vaziyatda sust tinglovchi bo‘lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o‘qituvchini tinglash, zarur o‘rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so‘zlashdan iboratdir.

Interfaol ta‘limning asosiy belgilari

Bugungi kunda respublika ta'lim muassasalarida interfaol ta'limning quyidagi eng ommaviy texnologiyalar qo'llanilmoqda:

Keyingi yillarda ta'limda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosiy o'rinni egallamoqda. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda. O'zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta'lim *shaxsga yo'naltirilgan ta'lim* deb nomlanadi. Ushbu ta'lim pedagog va magistrant o'rtasidagi o'zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, magistrantni qadriyat sifatida e'tirof etilishini uchun sharoit yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining quyidagi turlari farqlanadi: 1. Modulli ta'lim texnologiyasi. 2. Muammoli ta'lim texnologiyasi. 3. Interfaol ta'lim texnologiyasi. 4. Individual ta'lim texnologiyasi. 5. Masofaviy ta'lim texnologiyasi. 6. Kompyuter ta'lim texnologiyasi. 7. Hamkorlik ta'lim texnologiyasi. 8. Loyiha ta'lim texnologiyasi. 9. Dasturiy ta'lim texnologiyasi. 10. Tabaqalashtirilgan ta'lim texnologiyasi. 11. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. 12. O'yin texnologiyalari. 13. Gender ta'lim texnologiyasi. 14. Quvvatni tejoychi ta'lim texnologiyasi.

Mazkur ta'lim texnologiyalaridan *modulli ta'lim, muammoli ta'lim va interfaol ta'lim texnologiyalarini* faol qo'llash tavsiya qilinadi.

Ta'lim jarayonida faol qo'llanayotgan innovatsion texnologiyalardan biri **keys stadi** hisoblanadi. Keys texnologiyasi bugungi kungacha asosan iqtisod va huquq sohalarida qo'llab kelingan. Hozirgi kunda boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarda foydalanish ham ta'lim samaradorligini oshirishi e'tirof etilmoqda.

Keys-stadi – (inglizcha *case* – to'plam, aniq vaziyat, *stadi* – ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga

muvoqif tarzidagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan haqiqiy yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning tahlil etilishiga asoslanadigan o'qitish metodi.

Keys-stadi usuli qo'llanilgan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi
Ishlar bosqichi va mazmuni

Ishlar bosqichi va mazmuni	F a o l i y a t	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
Tayyorgarlik	Tanishish uchun talabalarga keys materiallarini tayyorlaydi va avvalgi mashg'ulotlarda arqatadi.	Keys mazmuni bilan tanishadilar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish. (5 daq.)	1.1. O'quv mashg'ulotining mavzusi, maqsadi, kutilayotgan natijalar va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi. Keys ahamiyatini va uni kasbiy bilimlarni rivojlantirish nishiga ta'sirini tushuntiradi.	Diqqat qiladilar.
2-bosqich. Bilimlarni faollashtirish (10 daq.)	2.1. Talabalar bilimini faollashtirish maqsadida mavzuning asosiy tushunchalari bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazadi (ilova). 2.2. Amaliy mashg'ulotda ishlash tartibi, baholash ko'rsatkich va mezonlari bilan tanishtiradi (ilova).	Savollarga javob beradilar. Muhokama qiladilar, aniqlash tiruvchi savollar beradilar.
3-bosqich. Alohida Ishlash. (20 daq.)	3.1. Keys materiallarini muhokama qilishni tashkillashtiradi, ishlash qoidasi, vaziyatlarni tahlil qilish chizmasi, muammolarni ifodalashiga e'tibor berishlariga qaratadi. 3.2. Vaziyatni mustaqil tahlil qilishni, muammoni ifodalashni, yechish yo'llarini aniqlashni, so'ngra uni yechish topshiriq'ini beradi	Keys materiallarini muhokama qiladilar, aniqlaydilar, savollar beradilar. Mustaqil ravishda tahlil qilish varag'ini to'ldiradilar, muammoni yechadilar.
4-bosqich. Kichik guruhlarda ishlash (20 daq.)	4.1. Talabalarni kichik guruhlariga bo'ladi va topshiriq beradi: vaziyatni muhokama qilish va tahlil qilib ko'rish, guruh uchun vaziyatni tahlil qilish varag'ini to'ldirish, yechish tartibini ishlab chiqish, topshiriqni yechish,	Keysni yechish va taqdimot varag'ini tayyorlash bo'yicha harakatlar qiladilar

	taqdimotga tayyorlanish	
5-bosqich. Taqdimot (20 daq.)	5.1. Taqdimot, muhokama va guruhlar taqdimotini o‘zaro baholashni tashkil-lashtiradi. Javoblarni sharhlaydi, tahlil qilish va muammoli vaziyatni yechish jarayonida qilingan xulosalarga e’tibor qaratadi.	Guruhlar taqdimot Qiladilar. Boshqa talabalar munozarada ishtirok etadilar, savollar beradilar

KONSEPTUAL JADVAL

O‘rganilayotgan tushuncha, hodisa, fikrlarni uch va undan ortiq jihat va ko‘rsatkichlari bo‘yicha taqqoslashni ta‘minlaydi hamda yaxshi samara beradi. Tizimli fikrlashga o‘rgatish, muammoni tahlil qilish, ma‘lumotlarni tuzulmaga keltirish, tizimlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘rganilayotgan hodisalarning muhim belgilarini aniqlash, tadqiqot yo‘nalishini belgilash, internetda axborot qidirish uchun tayyanch so‘z va iboralarni tanlash maqsadlarida tuziladi.

Jadval quyidagicha tuziladi: gorizontaal bo‘yicha taqqoslanadigan tushunchalar, vertikal bo‘yicha esa, ularning taqqoslanadigan turli jihat va xossalari joylashtiriladi.

Konseptual jadvalda o‘zlashtirilayotgan o‘quv materialining ancha qismini ixcham shaklda ifodalanadi. Bunday jadval mashg‘ulotning metodik ta‘minotini yanada boyitadi. Muayyan matn bo‘yicha konseptual jadvallarni mikroguruhlarda aqliy hujumdan foydalanib tuzish va ularni guruh bo‘yicha muhokama qilib, eng maqbul variantini qabul qilish amaliy mashg‘ulotlarning «anglash» fazasida yaxshi natija berishi mumkin. Konseptual jadval yordamida bir necha kasb yoki mutaxassisliklarni taqqoslash ham mumkin. Dars davomida o‘tkazilayotgan munozara davomida talabalarga konseptual jadval tuzish topshirig‘ini berish tavsiya etiladi. Bunday jadval tuzishni uyga vazifa berish esa talabalarning mustaqil bilish faoliyatini yanada samarali bo‘lishini ta‘minlaydi.

Fakultativ o‘quv kursini o‘qitishda **slaydlar, video, multivideo, qisqa metrajli hujjatli filmlardan** foydalanish mumkin. Shuningdek, o‘qitishning **an’anaviy va ilg‘or usullarini, shuningdek, o‘qitishning an’anaviy va ilg‘or uslublarini, jumladan, ekspress so‘rovlar, test so‘rovlari, dasturiy o‘qitish, davra suhbatlarini o‘tkazish, muammoli o‘qitish texnik vositalarini qo‘llash, ekskursiya** va boshqa usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Mustaqil ta‘lim-tarbiya jarayoni mashg‘ulotlari ma‘ruza, muloqot, munozara, taqdimot tarzida tashkil etiladi. Ushbu mashg‘ulotlarni quyidagi algoritm (bilish, qo‘llash, tahlil qilish va natija) asosida amalga oshiriladi.

Talabalarga fakultativ o‘quv kursini zamonaviy usulda o‘rgatish, ularning mustaqil bilim olishiga sharoit yaratish hamda olgan bilimni mustaqil ravishda baholash uchun quyidagilardan foydalaniladi:

- “Aqliy hujum”, “Debatlar” “Reynstorming”, “Klaster” (axborotni yig‘ish), “Sinkveyn” (axborotni yig‘ish, “Akvarium”, “Charxpalak”, “Gyalar bahsi”, “Matbuot-konferensiyasi” kabi yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish.
- Talabalarni oldindan tarqatma materiallar bilan ta’minlashga erishish.
- Talabalarining kichik guruhlarga bo‘lib, murabbiy-ustozlar rahbarligida mustaqil bilim olishga o‘rgatish.
- ma’ruza matnidagi jadval diagramma va raqamli ma’lumotlarni oldindan tayyorlab, guruh talabalariga tarqatish. (Bu usul o‘qituvchining vaqtini tejab, talabalarni ortiqcha yozishdan ozod qiladi).
- Test savollari tuzish.
- “Tayanch” iboralarni ishlab chiqib, talabalarga ularni mukammal o‘zlashtirishda ko‘maklashish.
- talabalarni zamonaviy kompyuter dasturlari asosida tayyorlangan slaydlar bilan ko‘rgazmali ma’ruza qilishga o‘rgatish kabi usullardan foydalanish mumkin.

MUSTAQIL TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH

Talaba mustaqil tayyorlanganda fakulteti o‘quv kursi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- tarqatma materiallar bo‘yicha fakultativ o‘quv kurs mavzularni o‘zlashtirish. Bunda o‘qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo‘ladi. Tarqatma materiallar hajmi har bir mavzu bo‘yicha 3-5 sahifa bo‘lishiga erishish kerak. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarida tekshiriladi.
- O‘qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Bu usul mashg‘ulotlar hamda mustaqil ishga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida qo‘llanilishi mumkin.
- O‘z-o‘zini baholash orqali bilimni uzluksiz nazorat qilish. Talaba maxsus formula yordamida o‘z bilimini o‘zi baholaydi va maxsus nazorat daftarlariga qayd etib boradi.
- Fakultativ o‘quv mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ishlash hamda ularni o‘rganish;
- Talabalarining mustaqil ta’lim va taqdimot bilan bogliq holda fakultativ o‘quv kursining muayyan mavzularni chuqur o‘rganish. Mustaqil ishning bu shakli barcha semestr talabalariga tavsiya etiladi.
- Internet materiallari.
- Audio manbalar.
- Axborot-resurs markazlaridagi mavjud davriy matbuot materiallari.
- Avtomatlashtirilgan o‘rgatuvchi nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash. Bu mashg‘ulotlar talabani bilimlarni yanada mustahkamlaydi, tafakkurini boyitadi

TAQDIMOTLARNI AMALGA OSHIRISH:

Taqdimotlar fakultativ o‘quv kursda olingan bilim, malaka va ko‘nikmaning amalda qo‘llanilishi, ya’ni yangi shaxs madaniyati tarziga aylanganligi darajasini

ko'rsatuvchi indikator vazifasini o'taydi. Taqdimotlar o'quv taqvimiy rejada ko'rsatilgan mavzular doirasida tavsiya etilgan mavzularga bag'ishlanadi. Talaba mavzuni tanlashga imkon beriladi.

Taqdimotga tayyorlanish jarayonida talabaga quyidagi tavsiyalar va ko'mak beriladi :

- fakultativ o'quv kursi mavzulari bo'yicha adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, qo'shimcha adabiyotlar ustida ishlash hamda ularni o'rganish.
- internet materiallarini topish va unumli foydalanish;
- audivizual manbalardan foydalanish;
- axborot resurslari markazidagi mavjud davriy matbuot materiallaridan foydalanish.

TAVSIYA ETILADIGAN TAQDIMOT MAVZULARI:

1. Hamid Olimjon –baxt va shodlik kuychisi
2. Hamid Olimjon hayoti va faoliyatining o'rganilishi
3. Hamid Olimjonning adabiy-estetik qarashlari
4. Hamid Olimjonning “Zaynab va Omon” dostonida erk va ozodlikning ulug'lanishi
5. Hamid Olimjon - dostonnavis
6. Hamid Olimjonning ertak dostonlari xususida
7. Hamid Olimjon va matbuot
8. Hamid Olimjon – publitsist
9. Hamid Olimjonning “Alpomish” Hamid Olimjon dostoni haqidagi qarashlari
10. Hamid Olimjonning tanqidiy qarashlari
11. Hamid Olimjonning ilmiy maqolalari
12. Hamid Olimjon ocherklarida davr va shaxs talqini
13. Hamid Olimjonning she'riyat masalasiga oid qarashlari
14. Hamid Olimjon lirikasida bahor mavzusi
15. Zulfiya va Hamid Olimjon munosabati
16. Hamid Olimjon tarjimalari
17. Hamid Olimjon “Muqanna” dramasida erk g'oyasi
18. “Zaynab va Omon” – dostoni haqida
19. Hamid Olimjon ijodining ahamiyati
20. Hamid Olimjon ijodining o'rganilish bosqichlari.

VIII. FAKULTATIV KURS MAVZULARINING QISQACHA MAZMUNI

MA'RUZALAR

Birinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon hayoti va ijodi.

O'tkazish shakli: ma'ruza.

O‘qituvchi talabalarni Hamid Olimjon hayoti va ijodi bilan aloqador eng muhim va asosli ma’lumotlar bilan tanishtiradi. Hamid Olimjonning shoir va davlat hamda jamoat arbobi sifatidagi faoliyati talabalarga tushuntirib boriladi. Ijodkor yashagan tarixiy sharoit va davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlari to‘g‘risida tasavvur uyg‘otadi. Hamid Olimjon hayoti va faoliyati tadqiq etilgan ishlar bilan tanishtiradi. Hamid Olimjonning adabiyot maydoniga kirib kelishi XX asrning 30-yillariga to‘g‘ri kelgani bu uning dastlabki ijodiy ishlarida aks etgani haqida ma’lumot beradi. Shoirning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga kirib kelishida muhim ta’sir ko‘rsatgan omillar izohlanadi. Hamid Olimjon hayoti va ijodini o‘rganishning ahamiyatini bugungi milliy g‘oya va mafkura negizida tushuntirib o‘tadi.

(Shu o‘rinda Hamid Olimjon hayoti va ijodi yoritilgan tegishli multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Mazkur mashg‘ulotda o‘qituvchi Didaktik o‘yin texnologiyasi (Matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o‘qituvchining kirish so‘z bilan ochiladi. U kirish so‘zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi Behbudiy hayoti va ijodini o‘rganishning muhim jihatlarini yoritish, jadidchilik g‘oyalarining bugungi milliy mafkuramizga mos keluvchi nuqtalarini tahlil qilish, Behbudiy faoliyati va qarashlarining keng targ‘ib etilishi va o‘rganilishi masalalariga bag‘ishlanishi, konferensiyada faylasuf-jamiyatshunos olimlar, san’at va davlat arboblari, soha mutaxassislari, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muhbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

1. XX asrda yashab o‘tgan ijodkorlar haqida kimlarni bilasiz?
2. Hamid Olimjon she’riyatining asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
3. Hamid Olimjon ijodi bo‘yicha qanday tadqiqotlar yaratilgan?
4. Hamid Olimjon she’riyatining bosh mavzusi nima?.

Qo‘llash: Zulfiya faoliyatining o‘ziga xos jihatlarini belgilab olishda “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Adabiyot nazariyasi” fanlarining tegishli mavzulariga qo‘llash mumkin.

Natija: Hamid Olimjon hayoti va ijodi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi. Hamid Olimjon hayotini o‘rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda san’at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo‘ladi. Talabada Hamid Olimjon_ijodini xolisona baholash ko‘nikmalari paydo bo‘ladi.

Tayanch tushunchalar: Hamid Olimjon, XX asr sho‘ro adabiyoti, madaniyat, istiqlol, she’riyat, doston, lirika, lirik qahramon, ocherk, publitsistika, adabiy suhbatlar, xotiralar

Ikkinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon ijodining o'rganilishi
O'tkazish shakli: ma'ruza.

O'zbek adabiyotida ijodiy taqdiri g'oyat murakkab kechgan adabiy shaxsiyatlardan biri Hamid Olimjondir. Otashin shoir, so'zni olovlantiruvchi publitsist, mohir dramaturg, teran olim, usta tarjimon, tengsiz tashkilotchi, o'tli notiq bo'lgan Hamid Olimjon adabiyotimiz tarixida qachondir yashab o'tgan ijodkor bo'lmay, balki bugun ham millatning ma'naviy dunyosini shakllantirishga ta'sir ko'rsata oladigan asarlar muallifi va ayni shu sababga ko'ra, elining yuragida yashashga haqli san'atkordir.

Keyingi davr adabiyotshunosligida sho'ro davrida ijod qilib, e'tibor topgan Hamid Olimjon adabiy merosiga nigilistik qarash bir qadar o'zini sezdirmoqda. Bu hol shoir ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar kamayib ketganligi, uning asarlarini qayta bosish ehtiyoj darajasida emasligi va maktablarda Hamid Olimjon bitiklarini o'rganishga ajratilgan vaqt miqdori sezilarli ozayganida namoyon bo'lmoqda.

Hamid Olimjon ko'plab adabiyotshunoslar, olimjonshunoslar tomonidan "Baxt va shodlik kuychisi" (Uyg'un), "Baxt va erk kuychisi (A.Rasulov) deb atalib kelindi. Darhaqiqat, shoir o'z she'rlarida kuylaganidek, baxt va shodlikni o'z hayotida kechirdi va bu she'rlariga ko'chib o'tdi. Bu hech bir kinoyaga o'rin qoldirmaydigan hayotiy haqiqat edi.

Hamid Olimjon ijodini o'rganish XX asrning 30-yillari oxirida Yusuf Sultonovning "Hamid Olimjonning ertaklari" maqolasi bilan boshlangan. Uning ijodi L.Bat, G'.Karimov, S.Azimov, S.Mamajonov, N.Karimov kabi adabiyotshunoslar tomonidan chuqur va izchil o'rganilgan. Shuningdek, A.Rasulov, X.Umurov, Q.Yo'ldoshev, D.Quronov, S.Sodiq singari olimlar ham shoir ijodining turli qirralariga to'xtalganlar. 1951-yilda Hamid Olimjonning "Tanlangan asarlar"i Sarvar Azimov so'z boshisi bilan e'lon qilingan. Shoirining 10 tomlik "Mukammal asarlar"ida shoir ijodi to'la qamrab olingan.

Hamid Olimjon qisqa umri davomida o'zbek adabiyotiga salmoqli ulush qo'shdi. U 1939-yilda "Hurmat belgisi" ordeni bilan mukofotlangan. 1943-yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasi tashkil etilishi bilan unga muxbir a'zo qilib olingan.

Shoir ijodining o'rganilishini uch bosqichga bo'lish mumkin.

1. XX asrning 30-yillaridan 80-yillarigacha
2. XX asrning 80-90-yillari.
3. 2000-yildan keyingi davr.

Birinchi davrda Hamid Olimjon baxt va shodlik kuychisi sifatida o'rganildi. Bu davrda tadqiqotchilarning asosiy e'tibori shoirning ulug'vor romantik uslubiga qaratildi.

Ikkinchi davrda shoir ijodiga tanqidiy munosabat yuzaga keldi. Bu qarashlarda 30-yillarning mash'um siyosatida o'zini baxtli his qilgan shoir sifatida talqin qilish, uni millat dardidan yiroq ijodkor sifatida baholash sezila boshlandi.

Uchinchi davrda shoir ijodiga haqqoniy xolis yondashish tamoyili yuzaga keladi. Bu davrda Hamid Olimjon ko‘proq murakkab davrda yashab ijod qilgan ijodkor sifatida o‘rganila boshlandi. Asarlaridagi talqinlarda ham matn ostida ifodalash, struktural-semiotik talqinga urg‘u berildi.

Badiiy adabiyotga faqat bugunning talablaridan kelib chiqib yondashish uni publitsistika darajasiga tushiradi, nafis adabiyotning miqyosini bugunning manfaati qadar toraytiradi. Holbuki, bugun yaratilayotgan badiiy yaratiq faqat bugungagina tegishli emas, u ertaning ham estetik mulki. Shuning uchun ham chinakam badiiyat namunalariga ijtimoiy-siyosiy konyunktura talablaridan kelib chiqib baho berish noto‘g‘ridir. Aslan manguликka, juda bo‘lmaganda, umrzoqlikka da‘vogar adabiy yaratmaqlarning o‘lchovlari ham baholanayotgan estetik hodisalar qadar miqiyosli bo‘lishi lozim. Oldin yashab o‘tgan adiblarning faoliyatiga bizning bugungi ijtimoiy manfaatlarimizga mos kelishiga qarab emas, balki badiiy asarlarining betakrorligi va millat ma‘naviyatini yuksaltirishga qanchalik yaroqli ekanidan kelib chiqib baho berish aqlga muvofiq bo‘ladi.

O‘tganlar biz istaganday emas, o‘zlariga nasib qilganiday yashash huquqiga ega bo‘lganiga ko‘nikish vaqti keldi. O‘tmishdan bugunni talab etishday nosog‘lom yondashuvdan jamiyat va millat katta zarar ko‘radi. Shu ma‘noda, bugun Hamid Olimjon ijodi yetarlicha tadqiq qilinmayotgan, bitiklari kam chop etilayotgan, asarlarini maktablarda o‘qitishga ajratilgan soatlar miqdori ozayib borayotgan bo‘lsa, bundan shoir emas, balki o‘zbek adabiyoti, milliy adabiyotshunoslik ilmi, millat ma‘naviyati, yoshlarning badiiy tafakkuri zarar ko‘radi. O‘tmishga nigilistik munosabat millatning o‘zini jazolashgagina xizmat qiladi, xolos. Adabiyot ilmi uchun biror yozuvchining qaysi tuzumga qanchalik xizmat qilgani yoki qilmaganini aniqlashdan ko‘ra, uning yaratmaqlari millatning bugungi badiiy tafakkuri va ma‘naviyatiga nima berishi mumkinligini tekishirish ko‘proq naf keltiradi.

Hamid Olimjon o‘zbek poeziyasining yorqin yulduzlaridan biri, o‘zbek dramaturgiyasiga sezilarli hissa qo‘shgan adiblardan. Mirtemir aytganidek: ***“Hamid Olimjon nodiri iste‘dod egasi edi. Qonida, ko‘z qorachig‘ida, to‘qson ikki tomirida tug‘ma zukkolik, shoirona sajiya, bilgichlik, burrolik, nurbaxshlilik, yorqin qalb, odob ayon. Peshanasida va yirik ko‘zlarida esa ulug‘lik ochiq-oydin edi. Bilmagani oz, o‘qimagani kam, har narsadan xabardor edi, chin ma‘nosi bilan o‘qimishli qalamkash, ajoyib inson edi”***.

Hamid Olimjon g‘oyat qisqa umr ko‘rdi. Uning o‘n jilddik to‘la asarlar yig‘masiga to‘plangan adabiy merosi, she‘riy asarlaridan tashqari, bir qancha hikoya va ocherklar, dramalar, publitsistik va adabiy-tanqidiy maqolalar hamda tarjimalarni o‘z ichiga oladi. Bu rang-barang meros ichida she‘riyat alohida mavqega ega.

(Shu o‘rinda Hamid Olimjon asarlari yortilgan tegishli multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Yoshlar uch guruhga bo'linib, 1-guruh pedagog, 2-guruh ta'lim oluvchi, 3-guruh esa kuzatuvchi mansub vakillar sifatida ishtirok etishadi. Mashg'ulot davomida olingan tushunchalar asosida milliy pedagogikamizning ilk ko'rinishlari, o'qitish tizimi, jadid maorif ta'limidagi islohotlar xususida fikr yuritishadi. Talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarning asosli ekanligiga qarab ruhan rag'batlantiriladi.

Qo'llash: tajribali pedagog, san'atshunos, tarixchi mutaxassislar bilan birgalikda interfaol uslubda mashg'ulot olib boriladi.

Natija: Hamid Olimjon ijodining o'zbek adabiyotida tutgan o'rni, qoldirgan boy merosining ahamiyatini tushunib yetadilar.

Tayanch iboralar: janr, tur, doston, lirika, she'riyat, lirik qahramon, ichki kechinmalar, baxt motivi.

Uchinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon she'rlarining badiiyati.

O'tkazish shakli: ma'ruza.

O'qituvchi talabalar diqqatini Hamid Olimjonning ayrim asarlaridagi badiiy o'ziga xoslikni ilmiy tadqiq etish bu ijodkorning milliy adabiyotimizdagi o'rnini ko'rsatishga xizmat qilishiga qaratadi. H. Olimjonning mashhur «**O'rik gullaganda**» she'ri adabiy stereotiplardan xoli ravishda tahlil etilsa, shoirning badiiy mahorati darajasi qanchalik yuksak ekani yaqqol namoyon bo'ladi. Juda ohista, jo'ngina axborotdan boshlangan ushbu she'rda poetik tasvir xabar berishdan tuyg'ular jo'shqinligi, sezimlar junbushini aks ettirish sari bosqichma-bosqich yuksalib boradi. She'rning birinchi baytida hissiyot, tuyg'u, munosabat mutlaqo aks etmaydi, bu satrlar faqat xabar tashiydi, xolos:

Terazamning oldida bir tup

O'rik oppoq bo'lib gulladi.

She'rning keyingi bandlarida gullab turgan o'rikning latif manzarasi chiziladi. O'rik gullashida go'zallik borligi shaksiz, ammo u o'z holicha poeziya bo'lolmaydi. Lekin Hamid Olimjonning sinchkov poetik nigohi o'rik novdalaridagi gullarda shunchaki ko'zni quvnatuvchi chechakni emas, balki tiriklik g'unchalarini ko'radi va buni o'quvchiga ham ko'rsata oladi. O'sha misralarda guldanda g'o'ra, undan meva, mevadan mag'iz, o'rikdan ko'chat deganlaridek, hayotning uzluksiz davomiyligi aks etadi. Shu bois ularning «*hayot otini*» aytayotgani tasvirida sun'iylik yo'q. Hayotning shunday betakror go'zalligidan o'zgalar ham bahramand bo'lishini istagan shoir gulning totini olib ketgan «*shabboda qurg'ur*»dan g'ashlanmasligi tasvirining chinligi ham shundan.

Shoirning gullagan o'rikni ko'rib to'zg'igan xayoliga baxtlimanmi degan o'yning kelishi bir qaraganda tasodifiyga o'xshab ko'rinsada, mantiqiy asosga egadir. Chunki odam go'zallikni tuya olganligining o'zi bilan baxtiyordir. Binobarin, go'zallik og'ushida qolgan shoirning baxt haqida o'ylashida zarracha g'ayritabiiylik yo'q. Endigina yigirma sakkizga kirgan iste'dodli, sog'lom,

kelishgan shoir yigitning baxtli ekanligi she'rd a ishonarli va to'g'ri aks etgan. Ayrimlar: «Butun mamlakatda shafqatsiz va qonli qatag'on ketayotgan bir davrda shoir odam baxt haqida yozishi mumkinmi?»- deya H. Olimjondan ham xafagezaklik va ijtimoiy inkor aks etgan asarlar talab qiladilar.

Aytish kerakki, baxt ham, baxtsizlik ham na ommaviy, na uzluksiz va na tuzumga bog'liq bo'ladi. Sho'ro tuzumida hamma hamisha baxtsiz bo'lgan deyish ham, mustaqillikka erishilgandan keyin mamlakatda birorta baxtsiz odam qolmadi deyish ham, kam deganda, soddalik va anoyilikdir. Baxt va baxtsizlik g'oyat o'tkinchi, ichkin va shaxsiy hodisalardir. Hech qachon va hech qanday holatda hamma yoppasiga baxtli ham, baxtsiz ham bo'lmaydi. Insoniyat alohida ruhiyatga ega shaxslardan tashkil topgan ekan, odamlarning baxt-u baxtsizligi ham alohida bo'laveradiki, she'rd a bu holat haqqoniy aks etgan.

To'g'ri, she'rd a «**Bunda tole har narsadan mo'l, To o'lguncha shu o'lkada qol**» tipidagi «qizil»roq badiiy tasvirlar ham bor. Lekin bu ifodaga lahzalik kayfiyatini mangulikka muhrlayotgan yosh va omadyor san'atkorning yanglish bo'lsa-da, samimiy e'tirofi sifatida qarash kerak. She'rd a gul bilan baxt muvoziy ko'riladi. Gulni baxtiyorlik timsoli sanagan, oppoq gullar og'ushida qolganidan tuyg'ulari junbushga kelgan shoir o'z quvonchini barchaning tuyg'usi tarzida taqdim etadi. Shu sababli

**Umrida hech gul ko'rmay yig'lab
O'tganlarning haqqi ham senda.
Har bahorni yig'lab qarshilab
Ketganlarning haqqi ham senda...**

misralari ham samimiy dil izhori sifatida, ham tiriklarning o'tganlar yodi oldidagi burchdorligi ifodasi tarzida qabul qilinadi.

Shoirning poetik mahorati she'ring boshida keltirilgan ikki misrani she'r so'nggida ham hech qanday o'zgarishsiz takrorlagani holda kuchli badiiy samaraga erishganida ko'rinadi. She'ring boshida bu misralar faqat xabar tashigan bo'lsa, oxirida shoirning hissiyot dunyosini dolg'aga solgan holatning timsoli darajasiga ko'tariladi.

Hamid Olimjon poetik mahoratini namoyon etishda uning "**Holbuki, tun**" she'ri ham o'ziga xos o'rin tutadi. G'oyat jozibador tilda bitilgan, go'zal o'xshatishlar, kutilmagan obrazli ifodalarga boy bu asar o'qirmanni sehrlab qo'yadi. She'r, birinchi navbatda, betakror musiqiyliги bilan e'tiborni tortadi. Bunda dastlabki besh misraning alohida o'rni bor:

**Shag'irlyaydi betinim daryo,
Shag'irlyaydi vahm to'lgan jar.
Shag'irlyaydi qorong'i dunyo,
Shag'irlyaydi vodiy, daralar.
Shag'irlyaydi... Bermaydi uyqu...**

"Shag'irlyaydi" so'zining har misra boshida takrorlanishi o'quvchida muayyan kayfiyat uyg'otishi bilan birga she'ring ichki musiqasini ham tayin etadi. Bir so'zdagi "sh", "g", "r", "y" kabi sirg'aluvchi va sonor tovushlarning bir maromda

besh bor qaytarilishi ohang orqali suv, tun, havo kabi hodisalarning sezilmas ichki oqimi dinamikasini ifoda etishga xizmat qiladi.

“Shag‘irlash”, ya’ni butun ochun orom og‘ushiga cho‘mgan tunda ham hayotning to‘xtamasligi shoirni ham bezovta qiladi. Uning xayollari parishon bo‘lib, tinchi yo‘qoladi. Beorom tiriklik uning uyqusini o‘chirib, mudroq tushunchalarini sergak torttirib, vujudida, ruhida “*bir izlanish*” boshlanishiga olib keladi. Tunning sokinligi alohida ta’kidlangan uchinchi bandning so‘z qurilishi jozibadorligiga e’tibor qilish lozim. Banddagi “*Butun borliq uxlarday sokin*” misrasi til qoidalariga muvofiq “*uxlayotganday sokin*” yoki “*uxlardi sokin*” yo‘sinida berilsa, she’rning jozibasi butkul yo‘qotilgan bo‘lardi. She’rni she’r qilib turgan eng noyob va topilmas yagona unurni o‘z vaqti hamda o‘rnida ishlata bilish shoirning yuksak mahoratini ko‘rsatadi.

She’rning keyingi bandidagi “*Soyga tushdim, ko‘kka chiqdi oy*” tarzida qahramon harakati bilan oynning holati o‘rtasidagi ziddiyatli hamohanglikning sehrli ifodasi o‘quvchini rom etadi. E’tibor qiling! Birdaniga ikkilangan, qo‘shoq zidlash: ham makon (soy va ko‘k), ham harakat (tushish va chiqish) bir vaqtning o‘zida yonma-yon va qarama-qarshi qo‘yilishi bilan tasvir o‘zgacha joziba, tiniqlik kasb etgan.

Keyingi bandda ko‘zlarida yulduzlar aksi porlagan qahramon bilan bag‘riga oyni singdirib, o‘ziga sirdosh qilgan soyning zilol suvi holati yanada jonli va ta’sirli chizilgan. Oltinchi bandda ham “zilol” so‘zi ishlatiladi, lekin endi bu sifatlash suvga emas, bulutga tatbiqan qo‘llaniladi. Odatda bulutga nisbatan bunday tashbih ishlatilmaydi. Lekin shoir ko‘kdagi bulutning soy suvida akslanayotganini tasvirlaganligi uchun ham ifoda hayotiy mantiq va badiiy joziba kasb etadi.

O‘ta ko‘tarinki romantik va nozik lirik yo‘nalishdagi she’rga samolyotning parvozi tasviri ham bejiz kiritilmagan. Uchoq timsoli vaqtning tinim bilmasligi, uni tizginlash uchun odamning xayoloti va amallariga qarqin, ya’ni sur‘at kerakligini tuydirishga xizmat qiladi. She’rdagi “*Qurshamishdi uni hayajon*” tasviri o‘quvchini o‘ylantirib qo‘yadi. Hayajon nimaga tegishli: ko‘zgami, qo‘lgami, qog‘ozgami? Aytilganlarning birortasi ham hayajon qurshaydigan yaratiqlar emas. Faqat narsani sezimga aylantirgan, olamni ko‘ngilga joylagan shoirona tasavvurgina qalamni hayajon quchog‘ida tasvirlay oladi. She’rning poetik mantig‘iga muvofiq shoirning ko‘nglini egallagan hayajon uning qalamni ushlagan qo‘llariga, undan qalamga o‘tgan. Natijada, “*Bir intilish, bir orzu*” uni domiga tortgan. Shoirning bu kayfiyati o‘quvchiga ham yuqadi. Abdulla Orif: “*...lirika ruhning suvratidir*”,— deganida shunga o‘xshash holat ifodasini ko‘zda tutadi.

She’rning boshida tasvir daryoning shag‘irlashidan dunyoning shag‘irlashi tomon borgan bo‘lsa, tugallovchi bandda olamning shag‘irlashidan daryoning shag‘irlashi sari qaytganligi tasviri berilishi asarga sirililik baxsh etgan.

Hamid Olimjon lirik merosida «*Ofeliyaning o‘limi*» she’ri ham alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur she’r 1936-yilda, Hamza nomidagi teatrda Shekspirning «Hamlet» tragediyasi tomoshasidan keyingi taassurot asosida dunyoga kelgan. To‘rt bo‘limdan tashkil topgan she’rning birinchi bo‘limi birgina

toʻrtlikdan iborat. Ikkinchi boʻlimda toʻqqiz, uchinchi boʻlimda yetti, toʻrtinchi boʻlimda ikki – jami oʻn toʻqqiz toʻrtlik bor. Koʻrinadiki, «Ofeliyaning oʻlimi» – kattagina sheʼr. Unda shoir fojiada roʻy bergan voqeani qayta bayon qilishni emas, balki sevgiday buyuk bir tuygʻuda baxtli yakun yoʻqligi sababi haqida dunyo bilan bahslashishni niyat qilgan. Shuning uchun boʻlsa kerak, sheʼr Ofeliyaga murojaatdan boshlanib, dunyoga malomat bilan tugallanadi.

Maʼlumingizkim, sheʼriyatda hamisha goʻzallik tarannum etiladi. Goʻzal odamlar boshqa fazilatlarisiz, chiroyli boʻlishining oʻzi bilanoq kishida ehtirom uygʻotadi. Qismatning oʻyini shundoqki, koʻpincha falokat ana shunday goʻzallar boshiga yogʻiladi. H. Olimjon ham «*yoniq yulduz*»ni koʻzlariga joylagan, «*lablaridan yoqut husn oladi*»gan, siynalari «*qor togʻi*»day oq Ofeliya boshiga «*soʻngsiz musibatlar, dunyo-dunyo gʻam*» tushganidan iztirob chekadi. Buni keksa falakning zolimligi, adolatsizligidan deb biladi. Lekin «*Foyda yoʻqdir, goʻzal, zolim falakdan qancha dod qilsangu, qancha shikoyat*» ekanini ham tuyadi.

Ikkinchi boʻlimda shoir baxt yor boʻlmas ekan, qizga bu qadar toʻkislik, husn ato etilishiga nima hojat bor edi tarzidagi diloʻrtar savollarni oʻrtaga tashlaydi. U faqat muhabbat va husn emas, balki ayolning qismati borasida ham fikrga toladi. Sheʼrning beshinchi va oltinchi bandlarida «*busiz*» olmoshi «*bunsiz*» tarzida bir «*n*» tovushi orttirib qoʻllangan. Shoir ana shu kichik orttirmaga katta estetik vazifa yuklay oladi.

Hamisha ezgulikka intilgan va har qayerda uni koʻrishni istagan shoir sevishmoqning maʼnosini visolda, baxtda deb biladi va suyishganlar, albatta, bir-birlariga yetishishlari kerak deb hisoblaydi. Shu bois gunohsiz Ofeliyaning halokatidan ruhiy iztirobga tushadi. Shoirning isyonli tuygʻulari ildizi shunda:

*Hali sevishmoqda shumidir maʼno?
Faqat azob bordir qismatda, nahot?
Nahotki, sevgiga shudir tamanno?
Nahot goʻzal uchun faqat, faqat dod!*

Sheʼrning uchinchi boʻlimida shoir bugundan uzoqlashib, oʻtmishga chekinganday boʻlgani uchun ham dastlabki ikki bandda tasvir maromi bir qadar sokinlik kasb etadi. Lekin hayotning adolatsizligi, pokiza va begʻaraz sevgining poymol qilinishidan shoir tuygʻulari yana junbushga keladi. Sheʼrda chorasizlikdan qiynalib ketgan kishi sezimlari shunday ifodalanadi:

*Faqat netmak kerak, bordir na chora?
Sevguvchi yurakni qurhasa balo?
Butun olam koʻzga esa qorongʻu,
Balolarga Hamlet esa muftalo?*

Chindan ham, dunyoning ishlarini tushunib boʻlmaydi. Olijanob shahzodaning qalbiga shunchalar katta muhabbatni joylagach, uni adoqsiz tashvishlar girdobiga solishning, suyganidan ajratadigan hayot oʻpqqoniga solishning nima keragi bor? Lekin odam faqat sevgi bilangina yashay olmas ekanda! Dunyo biz oʻylagan va xohlagandan koʻra murakkabroq, hayot esa chigalroq boʻlsa na iloj? Qabih kimsalarning yovuzliklari tufayli «*sevguvchi yurak*» balolarga giriftor etilgach,

bunday insonning muhabbatdanda ko'ngli sovishi, unga ters yo'ldan yurishi mumkin ekanligi aks etadi she'rd.

She'ning keyingi bandi ifoda ruhiga ko'ra «Hamlet» tragediyasi darajasiga ko'tariladi. Unda inson taqdiridagi adoqsiz chigallik, odamga xos aldov, shubha, yo'lsizlik fojiasi butun ko'lami bilan ifodalangan. She'rxon bo'g'ilib ketganday, ilojsiz holatga tushganday bo'ladi. She'rd ezigulikka tayanilmagan joyda baxt bo'lmasligi o'ta ta'sirchan ifoda etilgan:

***Shubha otashida yonar tafakkur,
Dunyo bir g'amxona, «Doniyo — zindon».
Yo'qdir yuraklarni yoritgali nur,
Zanjirdadir sevgi, qafasdadir jon.***

Shoir she'rd «Hamlet» fojiasida bosh qahramonning: «***Doniyo — zindon***» tarzidagi isyonkorona iqrordan ustalik bilan foydalanib, tasvir dramtizmini oshirishga erishadi.

She'ning keyingi misralarida g'amgin ruh, umidsizlik hissiyoti yanada kuchayadi. «Hamlet» asaridan ma'lumki, Ofeliyaning o'limiga qirolning arvohi sababchi emas. Lekin she'rd arvoh kuchli yozg'iriy, cheksiz alam bilan tilga olinadi. Nahotki, shoir otaning begunoh arvohini ayblayotgan bo'lsa? Ehtimol, bu to'rtlikni o'zgacha izohlash mumkindir:

***Hosil bo'lmas murod, hech narsa nasib,
Qancha yig'lasangu qancha cheksang oh;
Sevguvchi yigitni solmishdir yo'lga
Tunda ertak aytgan bir mudhish arvoh.***

Aslida yoshlarning sevgisini barbod etgan arvohmi yoki tirik qirolni arvohga aylantirgan yomonlik va yomonlar? Shoir nega qirolning arvohini «mudhish» deya atayotir? Sinchiklab qaralsa, she'rd shoir halok bo'lgan qiz nuqtai nazarini ifoda etayotgani, shunday go'zal hilqatning halokatiga achinish tuyg'usi tufayli shoir asl haqiqatni payqamaslikka urinayotgani anglashiladi.

She'rdagi fojiali ruh bandma-band yuksakka o'rlab boradi. Shoir she'rxonni butun asar davomida iztiroblar og'ushida ushlab turadi va yakunda yana bir marta insoniy azoblarni kuchli darajada tatib ko'rishga majbur etadi. Shuning uchun she'ning tugallanishi yanada fojiona ohang kasb etadi:

***Sevgi ko'klarida uchuvchi lochin
Arshidan yiqildi va ko'hna dunyo —
Butun armonlarni kul qilgan otash
O'zi bo'lib qoldi sevgiga gado.***

So'nggi to'rtlikda sevgi ko'klarida uchuvchi Hamlet va Ofeliyaday lochinlarni halok etib, o'zi yetim qolgan keksa va adolatsiz dunyo o'z qilmishlarining natijasi o'laroq oxir-oqibatda «sevgiga gado» bo'lib qolganligi o'ta ta'sirli ifoda etilgan. Chunki adolat bo'lmagan makonda sevgiga ham o'rin yo'qdir. «***Haqiqiy lirik asarda ko'z ham, quloq ham ilg'ay olmaydigan, faqat ruhning torlarigina seza oladigan titratmalar mavjud bo'ladi***»,— deydi asrimizning ulug' shoiri Abdulla Orif. Hamid Olimjonning ushbu she'rida bunday titratmalar talaygina.

Olam hodisalari faqat sinfiy-partiyaviy yoʻsinda ifodalanishi lozim deb qaralgan XX asrning 30-yillarida Ofeliya fojiasini sof insoniy tuygʻular nuqtai nazaridan tasvirlash, boy berilgan sevgi haqida bu qadar gʻamgin, umidsizlikka toʻla sheʻr yozish H. Olimjonning nafaqat katta isteʼdodi, balki ulkan ijodiy jasoratidan ham dalolatdir.

(Shu oʻrinda Zulfiya sheʻriyatiga bagʻishlangan multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Oʻqituvchi yoshlarga FSMU texnologiyasining toʻrt bosqichi yozilgan qogʻoz varaqlarini tarqatadi va yakka tartibda ularni toʻldirishni iltimos qiladi.

Vazifa. Behbudiy publitsikasi qanday gʻoyalarni aks ettirgan? savoli boʻyicha quyida fikrlaringizni bayon eting?

F – fikringizni bayon eting;

S – fikringiz bayoniga biron sabab koʻrsating;

M – koʻrsatgan sababingizni asoslovchi misol keltiring;

U – fikringizni umulashtiring.

Yoshlarning oʻzlari yozgan fikrlarini oʻqib himoya qilishlari soʻraladi. Bu texnologiya tinglovchilarni oʻz fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va oʻz fikrini boshqalarga oʻtkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan birga, bahslashish madaniyatini oʻrgatadi. Oʻqituvchi esa ularning fikrlarini toʻgʻri yoʻnaltirish orqali mavzuni toʻgʻri anglashlariga harakat qiladi.

Qoʻllash: adabiyotshunos, jurnalist, tarixchi mutaxassislar bilan birgalikda interfaol uslubda mashgʻulot olib boriladi.

Natija: yoshlarda Hamid Olimjon sheʻriyatining rivojlanishi va takomilashuvga xos tushuncha va tasavvurlar shakllanadi. Hamid Olimjon ijodidagi yetakchi mavzular shoira shaxsiyati bilan birgalikda oʻrganiladi.

Tayanch tushunchalar: *Obraz, obrazli tafakkur, obrazlilik, badiiy obraz, badiiy psixologizm, motiv, ilhom, mumtoz (klassik) asar, durdona (shedevr) asar, tendensiya, badiiy gʻoya, doston, ijodiy meros, lirika, maqola, ocherk, sheʻr*

Toʻrtinchi mashgʻulot: Hamid Olimjon dostonlarining badiiy xususiyatlari

Oʻtkazish shakli: maʼruza.

Hamid Olimjon dostonlarining yaratilishi asosan XX asrning 30-yillariga toʻgʻri keladi. Bu davr shoir ijodining kamolot choʻqqisi hisoblanadi. Butun ijodi davomida Hamid Olimjon toʻqqiz doston yozgan. “Oygul bilan Baxtiyor”, “Semurgʻ yoki Parizod va Bunyod” dostonlari asosida kinofilm hamda operalar yaratilganligi ham bu asarlar badiyatining pishiq-puxta ekanligidan dalolatdir. 30-yillarning oʻrtalarida folklordan oʻrganishga qattiq intilish, Pushkin asarlarining tarjimai shoir ijodida yoqimli lirik ohanglarga boy dostonlarining yaratilishiga zamin boʻldi. Hamid Olimjon ertak-dostonlarida xalq ogʻzaki ijodining davr ruhiga

hamohangligini kuzatish mumkin. “Oygul bilan Baxtiyor” ertak-dostoni ayni qatag‘onlar avjiga chiqqan bir pallada 1937-yilda yozildi. Ayni vaqtda bu kabi asarlar xalqning ma’naviy ehtiyoji uchun ham zaruratga aylangan edi. Shu bois ertak dostonlar xalq tomonidan samimiy qabul qilindi.

Hamid Olimjon Oygul bilan Baxtiyorni sarlavhaga chiqarsa ham, asarda sevgi tarixini ko‘rsatishni emas, balki zolim xonga qarshi ko‘tarilgan isyon va uning tarixini bayon qilishda Oygul bilan Baxtiyorning sevgisini vosita qilib oldi. Bu priyomni, keyinroq, “Muqanna” dramasida ham qo‘lladi. Adabiyotshunos olim Naim Karimov “Oygul bilan Baxtiyor” dostonini tahlil qilar ekan: “...**dostonda tasvirlangan voqea yo‘qsillarning 1917-yil yil inqilobiga hamohang bo‘libgina qolmay, balki aslida uning majoziy-ertaknomo tasviri**” ekanligiga e‘tibor qaratadi. Albatta, davr siyosati xalq ijodi namunalariidan foydalanishda shunday maqsadni ko‘zda tutishni talab etardi.

Sho‘ro davri adabiy asarlariga, ayniqsa 30-yillar adabiyotiga nazar tashlasak, qahramonlarning yo‘qsillar orasidan tanlangani, ular pirovardida maqsad-u murodiga erishib, ertaklardagidek hayot kechirganiga guvoh bo‘lamiz. Hamid Olimjonning bu dostoni qahramoni ham an’anaga muvofiq tanlangan.

Dostonning tili shirali, so‘zlari ravon. O‘quvchi xotirasida oson qolishini ta‘minlaydigan yetti bo‘g‘inli uslub uning yengil o‘qilishini ta‘minlaydi. Asarning boshdan oxir shu ohang bilan davom etishi o‘qirmanda qahramonlar xarakterini ochish, ularga munosabat bildirish, ertakni o‘qish jarayonida paydo bo‘ladigan ruhiy holatni his qilish, u yoki bu qahramonga nisbatan muayyan munosabat paydo qilishdagi yetakchi omildir. Darxon bilan Tarlon, Oygul bilan o‘tinchi chol, baliqchilar bilan Baxtiyor, kanizaklar bilan badavlat savdogar kabi qahramonlar tasvirlangan o‘rinlar uchun shoir o‘ziga xos ohang topa olganki, bu ertak qahramonlarining ruhiy holatlarini chuqurroq anglanishi va teranroq tahlil qilinishini ta‘minlaydi.

Asarni o‘qish davomida ertak qahramonlarining ruhiyati, fe‘l-atvori ifodalagan, ularning tabiati tasvirlangan lavhalarni, shoirning so‘zni o‘ynatib yuborgan o‘rinlar – ajratib qo‘yilgan go‘zal so‘z, chin insonlarga xos bo‘lgan baland sifatlar, chinakam fazilatlar tasviri kishini befarq qoldirmaydi.

*Bolalik kunlarimda,
Uyqusiz tunlarimda,
Ko‘p ertak eshitardim,
So‘ylab berardi buvim.
Esimda o‘sha damlar:
O‘zi uchar gilamlar,
Tohir-Zuhra, Yoriltosh,
Oyni uyaltirgan qosh.
O‘t bog‘lagan qanotlar,
Beqanot uchgan otlar.
Baxtiyor bilan Oygul,
Qiz bo‘lib ochilgan gul.
So‘ylaguvchi devollar,*

Bola bo‘p qolgan chollar...

“Oygul bilan Baxtiyor” - adabiy ertak. Yuqoridagi tasvirlar esa, endi boshlanadigan ertak-doston bilan tanishtirish yo‘sini. Ayni vaqtda, bu tasvirlar asl haqiqat ifodalari hamdir. Unda insonning hayotidagi eng go‘zal davr bo‘lmish bolalikdagi pokiza tuyg‘ulari aks ettirilgan. Shoirning bolalikdagi holati ifodasi ertakni tinglayotgan kitobxonning ruhiyatiga yaqin. Shoir bolaligida eshitgan ertaklarning ko‘pchiligi bugungi bolalarga ham tanish. Shuning uchun ertakning bu bandi ko‘p o‘qilmasdanoq har qanday bolaning xotirasiga mixlanib qoladi.

Mana shu qismning o‘zidayoq shoirning juda ko‘plab ertaklar bilgani, ertakka xos bir-ikki jumla bilan butun ertakning mohiyatini anglata olish mahorati sezilib turadi. Shoir o‘zi iqror bo‘lganidek, “Oygul bilan Baxtiyor” ertagini har kech takror-takror eshitgan. Ertakda nomlari deyarli afsonaga aylanib ketgan Jambil, Susambil, Jarjon kabi shaharlar voqeaning juda uzoq zamonga taalluqli ekanini ko‘rsatadi. Ammo voqeadagi asosiy masala – inson erkinining ulug‘lanishi zamonlar va davrlar osha ham qaysi janrda, qanday shaklda ifodalanishiga qaramay o‘zining umumbashariy ahamiyatini yo‘qotmaydi. Doston garchi ertak shaklida bo‘lsa ham, shoir baxt va shodlikni zamonasidan topa olgan ijodkor siymosida talqin qilinsa ham, Hamid Olimjonning inson erki toptalayotgan bir davrda erk masalasini ulug‘lashi va aynan, uni o‘tmishda tasvirlashi, demakki, xalqning tarixi afsona va ertaklar darajasida qadimiyligi, zulm xalq taqdirida asoratsiz ketmasligiga ishora qilinishi ham shoirning jasorati edi. Bu borada ertak janri fikrning ifodasi uchun bir qolip edi. Hamid Olimjon ayollar erki, huquqi masalalariga asarlarida alohida e‘tibor qaratgan. Ijodkor yashagan davrda ayollarning ozodligi masalasi kun tartibidagi asosiy masalalardan bir ekanligini nazarga olsak, uni anglash oson bo‘ladi. Bu holat “Zaynab va Omon” dostoniga ham xos. Ehtimolki, sarlavhaga ayollar nomining bosh bo‘lib chiqishida ham muayyan ma‘noda shunga ishora bordir.

“Oygul bilan Baxtiyor”da xalq tarixining bir bo‘lagi ifodalangan. Shoir uni ertak tarzida, o‘quvchi yoshiga munosib yo‘sinda bayon qilgan. Odatda, ertaklar insonning eng oliy maqsadlarini o‘zida ifodalaydi, ularning yakuni ham nekbinlik baxsh etadi. Ayniqsa, buni yaxshi anglagan shoir uni o‘z o‘quvchisiga go‘zal tarzda taqdim qilgan. Ko‘rkam so‘zdan ta’sirlangan, badiiylikka oshno bo‘lgan qalb yomonlik qilolmaydi. Shoir o‘quvchini buloq suvlariday ravon va yoqimli oqayotgan sirli-sehrli ertaklar olamiga boshlab ketadi. Hamid Olimjonday shoirning ham uzoq bolalik yillarida barcha bolakaylar kabi ertak tinglagani va bu narsa uning xotirasida bir umr o‘chmaydigan iz qoldirganini his qilish va tuyish asarni tushunishni osonlashtiradi.

Ertakning birinchi bandidagi:

***Buvinning har qissasi,
Har bir qilgan hissasi
Fikrimni tortar edi,
Havasim ortar edi***

misralarida bo‘lajak shoirga buvisi so‘zlab bergan qissa (ertak)lar uning fikrini tortib, havasini orttirganligi tuyg‘usi tanish. Asardagi:

***Tinglar edim betinim
Uzun tunlar yotib jim.
Seza olardim kuchin,
Ko'pi - yolg'on, ko'pi – chin***

satrlari ham e'tiborni tortadi. Kitobxon bu o'rinda gap nima haqda ketayotganligini angelaydi va shoirning shunday xulosaga kelishi sababini tushunadilar. Buvisining ertaklarini tinglayotgan bo'lajak shoir ularning «ko'pi – yolg'on, ko'pi – chin» ekanini biladi. Lekin mana shu yolg'on-u chinlarning ta'sir kuchi qanchalar baland ekanini ham «seza oladi».

Dostonda o'quvchini fikrlashga majbur qiladigan, o'ylashga undaydigan, tahlil qilishga asos beradigan bir qator o'rinlar bor. Darxon tilidan bayon etilgan:

***Bosh ko'tardik, zulmdan
Bo'lmoqchi edik ozod.
Lekin bu gal bo'lmadi,
Ammo tilak o'lmadi***

tarzidagi iqrar o'quvchiga yana bir o'ylab ko'rish zaruriyatini beradi. Shuningdek, «***Darxon o'ldi-ku, tilak nega o'lmagan?***»- degan savolning qo'yilishi qul Darxonning xon bilan to'qnashuvi sahnasi, uning xonga munosabati, shu jarayonda har ikki timsolga xos ma'naviy jihatlar to'g'risida fikr yuritishga undaydi. O'qirman qo'zg'olonchilarning tilagi – zulmdan ozod bo'lish ekanini, har qanday zulm, xorlik, qashshoqlik, albatta, bir kun shunday yakunga olib kelishi aniq ekanini o'zlari kashf etadilar.

Dostondagi: "***Xon qovog'ini uydi, Bulutlar yomg'ir quydi***" tasviri zamiridagi badiiy ma'no – xonning qovog'ini uyishi bilan osmonning yomg'irli holati o'rtasidagi o'xshashlik o'ziga hos mazmun tashiydi. Har qanday yomg'ir qop-qora bulutdan paydo bo'lgani singari xonning noroziligi shunchalar kuchli, g'azabining chaqmoqlari shu qadar shu'ladorki, u quyuq bulut qoplab chaqin chaqqan va yomg'ir yog'ayotgan tund osmonni esga soladi. Bulutning yomg'ir quyishi odamlar ko'zidan oqqan yoshni ifodalashi ham mumkinligini anglash va shu anglamni etkazish shoirning mahoratidir.

Ozodlik sari Darxondek mard, dovyurak va fidoyi odamlar yo'l boshlaydilar. Shunday odamning farzandi bo'lmish Oygulning taqdirga tan berib, xon saroyida yashab qolishi, otasiga dushman kishiga ko'ngil qo'yishi mumkin emas edi. Oygulning ichki olamining go'zalligi tashqi ko'rinishiga to'la muvofiq. Uning ko'ngli, o'ylari xuddi yuz-ko'zi-yu, qomati singari kishining dilini quvnatishi ertak-dostonda:

***Qaldirg'och qoshlaridan
To'yib qarashlaridan
Hayot sochilar edi,
Gullar ochilar edi***

tarzida tasvirlangan. Mana shu tasvirda Oyguldagi eng yoqimli jihatlar ifodasini topgan. Qizning mehribonligi hayotning sochilishi, ochiq yuzliligi esa gullarning ochilishi orqali berilganligini tushunish o'qirmanlarda badiiy did shakllantirishdan tashqari, ularni ramzlar bilan ifodalangan insonga xos fazilatlarni payqab olishga

ham odatlantiradi. Bu tasvirning kim haqda ekanini va nima uchun shu tarzda berilganligini tushuntirish uchun matndan shu o'rinni topgan odam Oygulning tashqi ko'rinishi emas, balki ko'ngli tasvir markazida ekanini anglashi zarur. Shundagina ular o'z ma'naviy kamolotlarini tezlashtirishda ishtirok eta oladilar.

Dovyurak kishilarning do'stlari ham ko'p bo'ladi. G'amga to'la «qora kun»da yaxshi insonlar bir-birlariga yaqinlashadilar, birlashadilar. Shuning uchun nochor va ojiz qul Tarxon o'z hayotini o'lim xavfiga qo'yib Oygulni qochirib yuborishga jazm qila oladi. Bunday og'ir va qaltis sharoitda faqat maslakdosh kishilargina, o'limni bo'yniga olgan tavakkalchi va fidoyilargina o'zgalarga yordam berishga qobil bo'ladilar.

Oygulning Jarjon xoniga tegishni xohlamasligining ham o'ziga xos sababi bor. To'g'ri, Hamid Olimjon ertak-dostonda barcha xonlar ham bir-biridan battar qonxo'r, shu sababli ham dovyurak qiz ularning hammasiga dushman degan fikrni o'tkazishga uringan. Lekin bugungi kun kishisi xonlarning hammasi ham shunday bo'lmaganini biladi. Birovni azbaroyi xon bo'lgani uchungina yomon ko'rish to'g'ri emasligini tushunadi. Ayni vaqtda, qizning shu o'rindagi qarorini izohlaydigan o'zga sabab ham yo'qqa o'xshaydi. Shu o'rinda odam hamisha o'zi ham bilmagani holda Yaratgan tomondan belgilangan qismati tomon intilaverishini yoddan chiqarmaslik zarur.

Oygulning taqdirida ham Baxtiyor bilan bo'lish, o'ziga har jihatdan mos bo'lgan bu yosh, baquvvat va dovyurak yigitning mehrini qozonish bor edi. Shu bois ham u Jarjon xoni taklifini rad etibgina qolmay, unga tegishdan ko'ra o'limni afzal biladi. Ayni shu tasvirlarda qizning tabiatidagi bo'ysunmaslik, erkka tashnalik, iroda singari sifatlar yaqqol ko'rinadi. Oygulga o'xshagan kishilarni yengib bo'lmaydi. O'z niyati, belgilagan maqsadi yo'lida qat'iyat ko'rsatgan odam baribir g'alabaga erishadi. Shoir ana shu haqiqatni Oygul taqdiri misolida anglata olgan

Shoir ertak-dostonda Oygul obrazini faqat tinimsiz kurashadigan qahramon sifatidagina emas, balki oddiy bir o'zbek qizi tarzida tasvirlashga ham e'tibor qaratgan. Jumladan, xonlarga bo'yin egishni istmasligiga qaramay, baliq ichidan qutqarib olinganda, Baxtiyorning otasiga astoydil ta'zim qiladi. Asarda Oygulning bilib-bilmay boylikdan nafratlanadigan kambag'al emas, balki tadbirkor bir qiz ekani tasvirlangan. Oygul baliq ichidan topgan ikki gavharni ehtiyot qila bilgani, undan omilkorlik bilan foydalana olgani uchun ham o'zi va susambilliklarning hayotini o'zgartirib yubora oldi. U nafaqat o'ziga, balki boshqa odamlarga ham ezgulik keltira oldi.

Oygulda vatan oldidagi farzandlik burchi, qarzdorlik tuyg'usi juda ham kuchli. O'qirman qizga ergashib, Susambilga ketmoqchi bo'lgan jambilliklarga Oygulning nima deganligiga diqqat qaratsa, undagi bu xislatlarni yaxshi bilib oladi:

***Oygul nazar tashladi,
Shunday bir so'z boshladi:
“Zolim xon quchdi o'lim,
Endi sizga yo'q zulm.***

*El, osoyish yasharsiz
Va bekoyish yasharsiz.
Susambilni qo‘yinglar
Va Jambilni suyinglar.
Siznikidir tuprog‘i,
Sizniki toshu tog‘i.
Xon bo‘lmasa Jambilda,
Qayg‘u ham bo‘lmas dilda.
Mana bu ota Tarlon
Hammangizga bosh bo‘lur.
Sizlar uchun berur jon,
Har yerda yo‘ldosh bo‘lur”.*

Bu gaplari bilan Oygul yurdoshlariga yurtning tuprog‘i, toshigacha azizligi, o‘zgalarning farovon maskaniga intilavermay, o‘z yurtlarini obod qilish uchun jon koyitish lozimligini ta’kidlaydi. Bu hayotiy haqiqatni anglash maqsadga muvofiq. Chunki asl farzand kambag‘al va xarob yurtni tashlab qochmaydi, balki qo‘lidan kelganicha uni farovon qilishga intiladi.

Asarda Oygul timsoli juda xalqona va ishonarli tasvirlangan. Barcha boyliklarning asl egasi bo‘lishiga va o‘z vatani Jambilga muhabbati cheksiz ekaniga qaramay, Oygul ota yurtida qolmay, Susambilga ketishida Oygulning barcha o‘zbek qizlariga xos xususiyatlari yaqqol ko‘rinadi. O‘zbek qizi uchun eri vatan ham, burch hamdir. Shu sababli Oygul Jambilda qolish to‘g‘risida o‘ylab ham o‘tirmaydi. Chunki chin o‘zbek qizi o‘zining hamisha kuyovi yonida bo‘lishi kerakligini biladi. Oygulni «Uch og‘a-ini botirlar»dagi podshoh qizlari bilan xayolan solishtirish ham mumkin. Shoh qizlari ham otalarining istagiga qarshi borib, o‘z kuyovlaridan ajralishni istamay, saroyini tark etganliklari bizning milliy o‘ziga xosligimizni bildiradi.

Asarda Baxtiyor timsoli tasviriga keng to‘xtalinmagan, uning tabiati xatti-harakatlari asnosida ko‘rsatilmagan bo‘lsa-da, ertak-doston mobaynida yigitning qanday fazilatlarga ega shaxs ekanligi sezilib turadi. Shoir Baxtiyor timsolida odamni hamisha ham atroflicha tavsiflab o‘tirish shart emasligini, kishining xatti-harakati, ishlari, gap so‘zlari uning qanday odamligini ko‘rsatib turishi mumkinligini bildirgan. Kitobxon shundoq ham Susambil degan mamlakatni tiklashda, uning xavfsizligini ta’minlashda, Oygulning azaliy istaklarini bajarishda Baxtiyor qilgan ishlar oz emasligini, bu yumushlar uning havas qilgulik odam ekanligini angelaydi. SHuningdek, Oyguldek oqila qizning Baxtiyorni sevib qolishi ham bejiz emasligi anglab yetiladi. Asardagi: "**Baxtiyorning yuragi Gupillab urar edi**" tasviridan uning qanchalik ta’sirchan va samimiy yigit ekanligi aniq bilinadi.

«Oygul bilan Baxtiyor» asarida faqat bosh qahramonlar emas, balki ikkinchi darajali personajlar ham mahorat bilan ishlangan. Chunonchi, o‘tinchi cholning holatini ifodalaydigan: "**Hovliqib, bo‘lib xushhol Qaqqayib turib qoldi**" satrlarida biror ortiqcha so‘z ishlatilmagan holda butun umri qashshoqlikda o‘tgan sodda va maydakashroq kishiga xos xususiyat to‘liq berilgan. Asarning tasvir maromi o‘tinchi cholga xos jihatlarni tobora oydinlashtirib boraveradi:

*U yo‘q edi o‘zida,
Bir sandiq suv yuzida
Lopillab kelar edi,
To‘lqinda yelar edi.
Olmayin ikki ko‘zin
Yechina solib darhol,
Sandiq ketidan o‘zin
Daryoga tashladi chol*

tasviri bu personajga xos ma’naviy belgilar, o‘tinchi cholning tabiati xususida bir to‘xtamga kelish imkonini beradi.

Shoirning o‘zbek xalq ertaklarini qanchalik yaxshi bilgani, doston-ertakning boshida aytganlari nechog‘lik haqiqat ekani asar davomida yaqqol seziladi. Tanlangan vazn, ritm, tovush xususiyatlari Hamid Olimjon dostonining muvaffaqiyatini ta’minlagan.

1939-yili Hamid Olijon xalq ertagi asosidagi “Semurg‘ yoki Parizod va Bunyod” dostonini kitobxonlarga taqdim qildi. Bu dostonida “Oygul bilan Baxtiyor”dan farqli o‘laroq mifologik obrazlar asar syujetiga kirib kelgan. Ertakda Parizod obrazi davr mafkurasi talabiga binoan yoritilganini payqash qiyin emas, shuning uchun doston nihoyasida Parizodning tuban qiyofasi va Bunyodga “*Aslingni past deb bildim*”, – deyishini kitobxon tushunadi. Agar “Semurg‘” dostonida xarakterlar kurashi tasvirlangan bo‘lsa, “Oygul bilan Baxtiyor”da umumbashariy g‘oyalarga urg‘u berilgan.

(Shu o‘rinda Hamid Olimjon mavzusidagi multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Yoshlar 2 guruhga bo‘linadilar. 1-guruh Hamid Olimjonning “Oygul bilan Baxtiör” ertak-dostonini, 2-guruh “Semurg‘, Parizod ëki Bunöd” dostonini tahlil etadilar. Mashg‘ulot jarayonida olingan tushuncha va ma’lumotlar asosida to‘g‘ri va notog‘ri fikrlash holatlari ko‘rsatib beriladi. Talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarning asosli ekanligiga qarab ruhan rag‘batlantiriladi.

Qo‘llash: talabalarni Hamid Olimjonning dostonlari bilan tanishtirish, ularning ijtimoiy tafakkur tadrijiga ko‘rsatgan ta’sirini tushunishda qo‘l keladi. Bunda filolog olimlarning Hamid Olimjon haqidagi qarashlari muhim ahamiyatga ega.

Natija: Hamid Olimjon faoliyatining barcha qirralari shoira shaxsiyati, uning ayol, ona, ijodkor sifatidagi qirralarini tushunib yetadilar. Uning keng tafakkuri, adabiy qarashlaridan xabardor bo‘lishadi.

Tayanch tushunchalar: *Obraz, obrazli tafakkur, obrazlilik, badiiy obraz, badiiy psixologizm, motiv, ilhom, lirika, maqola, ocherk, she’r*

MULOQOTLAR

Birinchi mashg'ulot: Birgalikda bosilgan yo'llar
O'tkazish shakli: muloqot.

Hamid Olimjon lirikasidagi mayinlik, samimiyluk va o'ynoqi ohanglar shoir uslubini belgilash bilan barobar ularning paydo bo'lish omillariga ishora ham ekanini qayd etish lozim. Shulardan biri va birinchisi Hamid Olimjonning shaxsiy oilaviy hayotidagi baxtli to'kislikdir. Adabiyotshunos olim, professor Hotam Umurov Hamid Olimjonning jiyani bo'lgan. Shoirning onasi – Komila buvisi, o'z onasi – Hamid Olimjonning opasi Asolat aya va boshqa qarindoshlaridan shoir haqida ko'plab ma'lumotlarni olgan. Uning aytishicha, Zulfiya va Hamid Olimjon bir qizil olmaning ikki pallasi bo'lishgan, ularning o'n yillik hayotlari birinchi muhabbat hayajonidek, zavqli, totli, mazmundor bo'lgan. Olim yozadi: *“Ular xonadonida fayz, baraka, shodlik, baxt hukmronlik qilgan. O'rtadagi samimiy va pok muhabbat ularni safarbarlikka, teranlikka, yangilik yaratishga undagan, beandoza iste'dod sohiblari bo'lib yetishishlariga qanot bergan”*. Hamid Olimjonning “Sog'inganda”, “Xayolimda bo'lding uzun kun”, “Ishim bordir o'sha ohuda”, “Sevgi desam”, “Eng gullagan yoshlik chog'imda”, “Hol” kabi she'rlari Zulfiyaga bag'ishlanganini sezish qiyin emas:

Eng gullagan yoshlik chog'imda,
Sen ochilding ko'ngil bog'imda.
Shunda ko'rdi ko'zim bahorni,
Shunda qalbim tanidi yorni.

Bunday jo'shqin satrlar, yorga maftunlik, sadoqat ifodasi boshqa misralarda yana ham avjga chiqadi:

Harna bo'lay aylasam jafo,
Sevinchimni boy berib qo'ysam.
Harna bo'lay etmasam vafo,
Sendan boshqa birovni sevsam.

(“Xayoling-la o'tadi tunlar”)

O'z navbatida shoir Zulfiya ham buyuk muhabbatga kuchli sabr-u sadoqat bilan javob beradi:

Men ham hali sensiz olmadim nafas.
Hijroning qalbimda, sozing qo'limda,
Hayotni kuylayman, chekinar alam,
Tunlar tushimdasan, kunduz yodimda,
Men hayot ekanman, hayotsan sen ham!

(“Bahor keldi seni so'roqlab”)

Zulfiya o'z xotiralarida yoshlikning sururli damlarini eslar ekan, bu damlarning xaroratini Hamid Olimjonsiz tasavvur etmaydi:

“Hamid Olimjon men uchun talabchan ustoz, mehribon do'st edi. She'rlarimni ilk bor hayajondan titrab, unga o'qirdim. U ayovsiz tahrir etardi. Yillar o'tdi. Yillarning biri bilan qo'shib, Hamid Olimjon ham ketdi. Endi men

satrlarimga uning nigohi bidan qarashni o'rgandim. Hali-xanuz mening juda ko'p qoralamalarim ish stolim g'aladonlarida aynan shu nigohdan o'tolmay, qolib ketadi" ("Hayot varaqlarim, 1978).

Zulfiyaning tasavvurida Hamid Olimjonning ustozlik rutbasi shu qadar baland bo'lgan. Va bu tabiiy edi. *"Yigirma ikki, yigirma uch yoshlardagi siyosiy, adabiy yetuklik, zamon nafasini chuqur his etish, bilim ko'lamlarining nihoyatda kengligi, hozirjavobliklari, safarbarliklari – barcha-barcha fazilatlari menga shunday xulosaga kelish imkonini beradi*" ("U yashashni sevardi"). Zulfiyaning Hamid Olimjon bilan tanishuv yillari o'zi ta'kidlaganidek, davrning murakkabligiga, "ba'zilar o'zi bilan o'zi, ba'zilar boshqalar bilan" bahslashayotgan davrlarga to'g'ri kelgan. Albatta, zamonning bu talato'plaridan kuchli iroda va "zamonning nafasini chuqur his etish" bilan omon qolish mumkin edi. Buni ko'zi ochiq Hamid Olimjon har nafasda his qilgan. U boshqalarni o'z qarashlariga ishonтира olish qobiliyatiga ega shaxs bo'lgan. Hamid Olimjon ayyorlikni yomon ko'rgan, suhbatdoshining yuziga qarab tik va keskin gapiradigan inson bo'lgan.

Zulfiyaning akalari rahbar xodimlar bo'lishgan. Ular o'z ishining bilimdonlari bo'lgan. Ammo Hamid Olimjon ulardan dunyoqarashining juda keng ekanligi bilan ajralib turgan. Shoir teatr, kino, muzika yangiliklarini diqqat bilan kuzatar, yaxshi film va spektakllarni qoldirmay ko'rardi. U Zulfiyaning uy ishlari bilan o'ralashib qolishini istamas, dam olish kunlari ko'pincha shahar tashqarisiga boshlab ketardi. Shoir va shoira o'rtasidagi muhabbatning kuchini Mirtemir Hamid Olimjonning fojiali halokatiga oid xotirasida shunday ifodalaydi: *"Hamid Olimjon ko'zlari yumuq, olamdan bexabar yotar edi. Yozuvchilar qator turishar, Oybek og'a, Oydin opa va ko'pchilik. Yozuvchi Sharof Rashidov pechkaga suyangan holda yig'lab turardi... Zulfiya xonim yig'lab, fig'on chekib eshikdan kirib keldi, voajab. Hamid ko'zlari ochilib ketdi. Umrinda bunchalik hayron qolmaganman*".

Shu o'rinda Hamid Olimjon va Zulfiya o'rtasidagi ustoz-shogirdlik munosabatiga ham to'xtalish joiz. Bu borada shoira Zulfiyaning e'tiroflari alohida qimmat kasb etadi. *"Hayot menga yanada talabchan va qattiqqo'l muharrirni baxsh etdi. Ulkan shoir, o'z ona tili va adabiyotining bilimdoni, kam uchraydigan qobiliyat va intizom sohibi, do'stlarga mehribon, dushmanlarga ayovsiz Hamid Olimjon faqat mening turmush yo'ldoshim va farzandimning otasi bo'libgina qolmasdan, ayni chog'da qalbim va ruhimga uyg'un hamrohim va sezgir maslahatchim ham edi. Men undan fikrlashni, mehnat qilishni va she'r yozishni o'rgandim. Uning ijod maktabida ta'lim oldim*". Ular o'rtasidagi bu xil munosabat ilk uchrashuvidan boshlangan deyilsa ham yolg'on bo'lmaydi.

Shu tariqa boshlangan adabiy suhbatlar ularning birgalikdagi hayotlari mobaynida to'xtovsiz davom etidi. Hamid Olimjon va Zulfiya birga kechirgan o'n yillik umri davomida ikkita farzand ko'rishdi. Bolalarning birini Hulkar, ikkinchisini Omon deb atashdi. Vatanini, yurtini to'lib-toshib sevgan va ta'riflagan Hamid Olimjon oilasini, farzandlarini ham shunday ardoqlardi. Qiziga bag'ishlab "Hulkarning she'ri" bitigida yozadi:

Seni ko'rsa ochilsin gullar,

*Seni ko'rsa yonsin bulbullar,
Seni ko'rgan bari topsin jon,
Sen yurgan yer ko'rmasin xazon.*

Shoir o'g'li Omonga atab ham she'r yozgan. Shoir ijodiga xos yetti bo'g'inli uslub – o'ziga xos o'ynoqi ohang, ravon va yengil o'qilishi, quyma satrlar nafaqat ertaklari, balki quyidagi kabi she'rlarida ham namoyon bo'lgan. Adabiyotshunos olim H. Umurov bu she'rni buvisi Komila ayadan eshitganini va u H. Olimjonning birorta to'plamga kiritilmaganini aytib o'tadi:

*Tug'ilganman yoz kuni,
Mevalar pishganida,
Shaftolilar to'kilib,
Tagiga tushganida.
Qovunlar shira bosib,
Tog'day og'ir bo'lganida
Tarvuzning katta qorni
Shakarga to'lganida.
Shuning uchun o'zim ham
Qovundek mazalikman.
Ayam tandirga yopgan
Non kabi jizzalikman.
Omon degan polvonman,
Juda ham ovozam zo'r.
Ishonmasang beri kel,
Men bilan olishib ko'r.
Uncha-muncha odamni
Bir ursam sulataman.
G'ayrat qilsam bir o'zim
Tarvuzni qulataman.*

Bolalarga atalgan she'rlar, odatda, majoziy tasvirga boyligi, obrazlilik bilan qiziqarlidir. She'rni o'qir ekanmiz, yoz manzarasida mevalar shirasini tuyamiz. Mevalarning o'ziga xos ta'rifi asnosida bolaning ichki qiyofasi ochiladi. G'ayrat qilsa tarvuzni ham qulatishi mumkinligi tasvirida bolaning yumoristik qiyofasi namoyon bo'ladi. Mazkur she'r shoirning o'g'li Omon: “**Dada, dada, opamga atab she'r yozibsiz, menga ham yozib bering**”,– deb iltimos qilganidan so'ng yozilgan ekan. Zulfiya bilan kechgan yillar Hamid Olimjonni baxt va shodlik kuychisiga aylantirgan bo'lsa, o'sha yillarning shukuhi Zulfiyani sabru sadoqat bobida sinadi va shoirani hijron kuychisiga aylantirdi.

Interfaol metod

Mashg'ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning “Munozarali dars” metodi asosida o'tkaziladi. Mashg'ulot o'qituvchining kirish so'zi bilan ochiladi. O'qituvchining kirish so'zi tugagandan so'ng “Munozarali dars”ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabalari kontingentdan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi.
2. Jamoa o'ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma'noni anglatishi kerak)
3. Har bir jamoa o'zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo'shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi.
4. Baholashda jamoa a'zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta'kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo'shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

1-jamoaga. Hamid Olimjon va Zulfiya munosabatlari qaysi yillarda boshlangan?

2-jamoaga. Zulfiyaning Hamid Olimjon bilan birga bosib o'tgan yo'llari shoir hayotiga qanday ta'sir qilgan?

3-jamoaga. Hamid Olimjonning Zulfiya ijodiga ko'rsatgan ta'siri xususida gapirib bering.

Qo'llash: mashg'ulot tarixchi, adabiyotshunos, ma'naviyat targ'ibotchilari, filolog olimlar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Hamid Olimjonning Zulfiyaga ko'rsatgan ta'siri, o'zbek she'riyatiga yana bir ayol shoiraning kirib kelishida Hamid Olimjonning ulkan ta'siri masalasini bilib oladilar.

Tayanch tushunchalar: Hamid Olimjon, pedtexnikum, adabiy maktab, adabiy to'garaklar, she'r haqida tushuncha, dastlabki ijod, "Hayot varaqlari" to'plami.

Ikkinchi mashg'ulot: Hamid Olimjonning ilmiy-nazariy maqolalari
O'tkazish shakli: muloqot

XX asrda yangi o'zbek she'riyatining kamol topishi, lirik janrlarning rivojlanishi, lirik qahramon nozik tuyg'ularining badiiy mujassamlanishida Hamid Olimjonning ham katta o'rni bor. U tabiatan lirik shoir, nozik hissiyot va kechinmalar musavviridir.

XX asrning 30-yillar shoir ijodining yuksalish, ayrim yaratilgan asarlarining abadiyatga dohilligini belgilash yillari bo'ldi. Hamid Olimjon ko'pqirrali iste'dodga ega ijodkorlardan edi. Shu bois qisqagina umri davomida juda ko'p ish qilib ulgurdi. Ijodiy merosiga sinchiklab nazar tashlansa, uning shoir, nosir, dramaturg, tarjimon, publitsist, arbob, noshir, tashkilotchi ekanligidan tashqari, nazari o'tkir va sog'lom fikrlaydigan adabiyotshunos ham bo'lgani ko'rinadi. Uning adabiyotshunoslik borasidagi tadqiqotlari keng qamrovli bo'lib mumtoz adabiyot tarixi, komparativistika (qiyosiy adabiyotshunoslik), adabiy sinchilik, tarjimashunoslik kabi tarmoqlarni qamrab oladi.

Uning “O‘qish va o‘rganish qiyinchiliklari”, “Yozuvchining saviyasini ko‘taraylik”, “Adabiyotimizning tikka ko‘tarilish davrida”, “Adabiyot va xalq”, “O‘zbek xalqining adabiyoti” kabi maqolalari, o‘zbek mumtoz adabiyotini va xalq og‘zaki ijodini tadqiq etishga bag‘ishlangan “O‘zbek xalqining ulug‘ shoiri Navoiy”, “Navoiy va zamonamiz”, “Mardlik, muhabbat va do‘stlik dostoni”, “Farhod va Shirin haqida”, “O‘zbek xalqining o‘lmas shoiri”, “Muhammad Amin Muqimiy” kabi ilmiy maqolalari uning yetuk adabiyotshunos bo‘lganligidan dalolat beradi. U boshqa xalqlar adabiyotini ilmiy o‘rganish sohasida ham yirik ishlar qilgan. “Shoirning “V.V.Mayakovskiy haqida”, “Tolstoy va o‘zbek xalqi”, “Salom, Pushkin”, “Buyuk san’atkor”, “Jambul va xalq”, “Taras Shevchenko” kabi maqolalari shuni ko‘rsatadi.

Hamid Olimjonning xalq og‘zaki ijodiga doir tadqiqotlari miqdor jihatidan u qadar ko‘p bo‘lmasa-da, sifat jihatidan g‘oyat katta ilmiy ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Buning sababi shundaki, u folklor asarlariga shunchaki o‘tmishdan qolgan badiiy yodgorlik emas, balki hamma davrlarda ham harakatda bo‘lib, millat ahli ruhiyatiga kuchli darajada ta’sir ko‘rsata oladigan estetik kuchlanish (zaryad) manbasi sifatida yondashadi.

H.Olimjonning folklorga oid tadqiqotlari orasida eng ko‘lamlisi va katta ilmiy qimmatga ega bo‘lgani “**Mardlik, muhabbat va do‘stlik dostoni**” maqolasidir. 1939-yilda O‘zdavnashr “Alpomish” dostonini bosib chiqaradi. Epos Hamid Olimjonning so‘zboshisi bilan chop etiladi. Salkam bir bosma toboq hajmidagi so‘zboshi dostonning mohiyatini anglatish, uning badiiy jihatlarini ko‘rsatish va baholash borasida eskirmaydigan qarashlar ilgari surilgani bilan ajralib turadi.

Maqolada xalq og‘zaki ijodi asarlarining “*...o‘zbek xalqining ...tarixini o‘rganishda shu vaqtgacha yozilgan o‘nlarcha tarix kitoblaridan ko‘ra qimmatliroq*”¹ ekanligi qayd etiladi. Shuningdek, maqolada o‘zbek xalqining so‘nmas yaratuvchilik iste’dodi: “*Xalq doim yaratadi. Xalq o‘z boshidan eng qora kunlarni kechirib turgan bir vaqtda ham yaratadi*”², - deya harorat bilan ta’kidlanadi. Hamid Olimjon eposlarning xalq o‘tmishini anglatishdagi o‘rni to‘g‘risida: “*...dostonlarda xalqning chin turmushi va kurashi o‘nlarcha rasmiy tarix kitoblaridagiga qaraganda real-rost ko‘rsatiladi*”³, - deb yozadi.

Tadqiqotchi o‘zi qo‘l urgan masalani atroflicha biladi, ayni vaqtda, uning tadqiqiga bag‘rikenglik bilan yondashadi. Shuning uchun ham “Alpomish” dostonining o‘zbeklar, qozoqlar, qirg‘izlar, oltoyliklar, boshqirdlar, turkmanlar, qoraqalpoqlar uchun “*o‘rtoq doston*” bo‘lganidan, bu xalqlarning har biri asarni o‘ziniki sifatida o‘qishga haqli ekanini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, qoraqalpoq va qozoqlarning “Alpomish” dostonini bizdan oldin chop etganliklaridan xijolatligini ham sezdiradi.

H.Olimjon xalq baxshilari nazarida “Alpomish” ijro etiladigan shunchaki bir doston emas, balki har bir baxshining iste’dod va ijodiy imkoniyatining o‘lchovi

¹ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom. –T.: “Fan”, 1982. 97- bet.

² Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 97- bet.

³ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 97- bet.

ekani to'g'risida: ***“O‘zbek xalq shoirlarining deyarli hammasi ham “Alpomish”ni biladi. Ular orasida “Alpomish”day bir dostonni bilmaslik juda katta kamchilik sanalardi”***⁴, - degan fikrni bildiradi. Shundan so‘ng dostonning aynan Fozil Yo‘ldosh varianti tanlab olinishi sababini hech qanday shubhaga o‘rin qoldirmaydigan yo‘sinda izohlaydi: ***“Bizning qo‘limizda “Alpomish”ning uchto‘rt nusxasi bor edi. Bulardan har biri alohida ravishda Po‘lkan, Berdi baxshi, Fozil Yo‘ldosh kabi shoirlarning og‘zidan yozib olingan. Bu nusxalarning ichida eng mukammali va eng yaxshisi, shubhasiz, Fozil shoir Yo‘ldosh o‘g‘linikidir. ...Fozil shoir Yo‘ldosh o‘g‘li hozirgi o‘zbek xalq shoirlarining eng kuchligi sanaladi. Ayniqsa, o‘zbek xalq dostonlarini bilishda, dostonchilikning texnikasini saqlab kuylashda unga teng keladigan shoirni biz ko‘rmadik”***⁵. Bu o‘rinda muallifning murosasozlik va ko‘ngilchanlik qilmay, o‘z fikrini dangal aytganligi e‘tiborni tortadi. Bunday qarash dostonni kuylash faqat ijrogina emas, balki badiiy ijod ekanligini anglatishiga ko‘ra g‘oyat qimmatlidir.

Buyuk dostonni juda sinchkovlik bilan puxta o‘rgangan Hamid Olimjon dostonni nashr etish masalasiga ilmiy halollik bilan yondashadi. Shu sababli tadqiqotchi epos Fozil Yo‘ldoshdan yozib olingan holatda to‘laligicha chop etilmayotganini alohida ta’kidlaydi: ***“Biz saylab olib, o‘quvchilarga ishlab, qisqartirib taqdim qilganimiz bu doston asl yozib olingan holda 15000 yo‘l she‘rdan iboratdir”***⁶. Tadqiqotchi she‘rlar miqdorini juda aniq ko‘rsatadi. Uning fikrida “o‘n besh ming yo‘lga yaqin” yoki “o‘n besh ming yo‘ldan ortiqroq” qabilidagi taxminiylik butunlay yo‘q.

Ta’kidlash kerakki, “Alpomish” dostoni millat o‘z egamanligi (mustaqillik)ga erishganidan buyon ham uch marta chop etildi. Eposning keyingi nashrlaridan biriga yozgan so‘zboshisida taniqli folklorshunos prof. T. Mirzayev: ***“Doston she‘riy qismining o‘zi 13715 misrani tashkil etadi”***⁷, - deb yozadi. Ko‘rinadiki, baxshidan yozib olingan asl variantdagi 1185 yo‘l she‘r hozirga qadar ham doston tarkibiga kiritilmagan. Ayni vaqtda professional folklorchilarning tadqiqotlarida tushirib qoldirilgan she‘riy qatorlar, ularni tiklashga zarurat bor-yo‘qligi to‘g‘risida biror og‘iz ham to‘xtalinmagan.

H.Olimjonning ilmiy halolligi maqoladagi ushbu qaydda yana ham yaqqol ko‘rinadi: ***“O‘zbek xalqining til boyligini o‘zida aks etgan bu katta doston bizning tilchilarimiz “jo‘qchi” deb yuradigan shevada aytilgandir. Shuning uchun uni ishlab bosmaga tayyorlaganda dostonni keng o‘quvchilar ommasiga yaqin va tushunarli bo‘lgan adabiy til asosida berishni, dostondagi “jo‘qchilik” unsurlaridan voz kechishni lozim ko‘rdik”***⁸. Olimning ushbu ta’kidi o‘sha davr mafkurasi sababli dostonni chop etishda folklor asarlarini nashr qilishning xalqaro ilmiy tartiblariga to‘la rioya qilishga imkon bo‘lmaganligini anglatadi. Sheva so‘zlariga daxl etish doston ohangdorligini pasaytirib, uning badiiy jozibasiga salbiy ta’sir qilishini shoir juda yaxshi biladi. Shuning uchun ham maqolasida

⁴ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 99- bet.

⁵ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 99-100- betlar.

⁶ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 99-100- betlar.

⁷ Mirzaev T. Dostonlar gultoji “Alpomish” dostoniga so‘zboshi. –T.: “SHarq” NMK, 1998. 12- bet.

⁸ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 100- bet.

misol tariqasida: *“Boshida bor edi zardan jig‘asi, Yoz bo‘lsa yaylovi Amu yoqasi”* qatorlarini atay keltiradi va qipchoq shevasidagi *“jog‘osi”* so‘zining adabiy til talabiga muvofiq *“yoqasi”* shaklida berilishi oldingi satrdagi *“jig‘asi”* so‘ziga qofiya bo‘lolmasligini ko‘rsatadi.

H. Olimjon o‘z davrining farzandi edi va o‘sha davrga mos fikrlashi hamda bu davrning talabiga bo‘ysunishi tabiiy edi. Hukmron kommunistik mafkura asardagi diniy-ilohiy holatlarga doir tasvirlarning tushirib qoldirilishini yoki ularning, imkon qadar, dahriylik yo‘lida sharhlanishini talab qilardi. Shuning uchun ham Hamid Olimjon: *“Alpomish” butparastlik yoki musulmonlik dostoni emas. Bu — qahramonlik dostoni, katta eposdir. Bundagi diniy ta’sir hal qiluvchi rol o‘ynamaydi. Alpomish musulmonlik yoki butparastlik otiga emas, balki erkin, ozod, pok va go‘zal inson muhabbatiga, mardlik otiga qahramonlik ko‘rsatadi”*⁹, - deya dostonning ko‘proq dunyoviy yo‘nalishga egaligini alohida ta’kidlashga urinadi. Muntazam mafkuraviy tazyiq tadqiqotchining: *“Xalqlar o‘rtasidagi dushmanlik va adovatni, milliy va irqiy nizo urug‘ini ekspluatator sinflar, dinchilar, burjuaziya tarqatadi. Xalq o‘rtasini ekspluatator sinflar buzadilar”*¹⁰, - tarzidagi qarashlarida ham bo‘rtib ko‘zga tashlanadi.

Tadqiqotchi dostonidagi sevgi motivini iloji boricha bo‘rttirib ko‘rsatishga, doston qahramonlarining shaxsiyatlariga xos jihatlarni sevgi fonida izohlashga urinadi. Shuning uchun ham maqolada: *“Folklorda sevgi odamni haqiqiy odam qiladigan, kishini qahramonliklarga undaydigan vositadir. Barchin muhabbatni donolikning bir kategoriyasi sifatida qabul qiladi. Alpomish bilan Barchin muhabbatni jahon garmoniyasini tashkil qiluvchi bir element tariqasida qabul qiladilar. Muhabbat hayot mundarijasining bir qismidir. Muhabbat bir qusur emas, bezakdir. Alpomish bilan Barchin muhabbatni shunday tushunadilar...”*¹¹, - deb yozadi.

H.Olimjon ko‘p o‘rinlarda eposni sinfiy-partiyaviy ko‘zqarash bilan izohlashga harakat qiladi. Bu davrda boshqacha bo‘lishi mumkin ham emasdi. Bu faqat vaziyatga moslashuv tufayligina emas, balki ijtimoiy hayotning taraqqiyoti sinflar o‘rtasidagi kurashga bog‘liq degan markscha-lenincha g‘ayriilmiy qarashga ishonish sababli ham edi. Shuning uchun ham tadqiqotchi maqolada Alpomishning Toychixonga qarshi kurashiga ortiqcha urg‘u beradi. Alpomishning: *“Oh tortsam to‘kilar ko‘zimning yoshi, Ilohim qurisin podsholar ishi”* tarzidagi shikoyati yoxud Toychixon o‘limidan so‘ng uning o‘rniga cho‘pon Kayqubodning qo‘yilgani kabi tasvirlarga keragidan oshiqcha e’tibor qaratadi. Epos qahramonining: *“Zolim bilan hargiz bo‘lmanglar yo‘ldosh”*, - degan gapini ezuvchi sinflarga qaratilgan fikr tarzida sharhlaydi. Maqolaning bu kabi o‘rinlarida muallifning qarashlarida davrga xos biryoqlamalik ko‘zga tashlanadi.

Shunga qaramay, Hamid Olimjon *“Alpomish”* dostonining o‘zbek millati ruhiyatini shakllantirishdagi beqiyos o‘rnini yaxshi anglaydi. *“Alpomish”*ni millat ramzi darajasiga chiqargan badiiy omillar nimadan iboratligini ko‘rsatishga intiladi.

⁹ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 106- bet.

¹⁰ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 101-102- betlar.

¹¹ ¹¹ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 104- bet.

Bu borada, ayniqsa, asar tiliga katta e'tibor qaratib yozadi: *“Alpomish” ...o‘zbek tilining butun boyligi va rangdorligini aks ettiradi. Doston o‘zbek xalq tilining qanchalik shiralik, qanchalik ixcham va o‘z hayotini ifoda qilish uchun qanchalik mukammal, boy ekanini ham ko‘rsatadi. Dostonda turmushda uchraydigan eng oddiy so‘zlardan tortib, biz uchun notanish, lekin bilishimiz zarur bo‘lgan harbiy terminlargacha mavjud. Chorvachilikka oid terminlar hadsiz ko‘p bularni biz bilmas edik va bilmasdan turib o‘zbek tilining qashshoqligi haqida yolg‘on afsonalar to‘qib yurar edik*”¹². Millat tiliga nopisandlik bilan qarab, uning ifoda imkoniyatlaridan shubhalangan kimsalar Hamid Olimjon tomonidan shu yo‘sinda ayovsiz tanqid qilinadi.

Tadqiqotchi ushbu maqolada “Alpomish” eposining badiiy unsurlarini atroflicha tekshirgan. Hamid Olimjon, umuman, xalq dostonlari, xususan, “Alpomish” asariga xos ifodaviy jihatlarga to‘xtalar ekan, she’riy misralarning asosan o‘n bir bo‘g‘inli barmoq vaznida bo‘lishining sabablari, jang tasvirlari, ot chopishlar, olishuv sahnalarining esa yetti-sakkiz bo‘g‘inli satrlardan iborat ekanligining badiiy omillarini o‘ta bilimdonlik bilan ko‘rsatib beradi. Maqola muallifi dostonning nasriy qismidagi saj’ borasida bildirgan qarashlar o‘z davri folklortanuvchiligi uchun yangilik edi.

Hamid Olimjon asardagi mubolag‘ali tasvirlarning badiiy vazifasini juda nozik ilg‘aydi va to‘g‘ri qayd etadi. Ushbu maqola adog‘ida tadqiqotchi ochiqchasiga: *“O‘zbek xalqining ashaddiy dushmanlari “Alpomish” va bunga o‘xshash qimmatli xalq badiiy ijodlarining maydonga chiqishiga to‘sqinlik qilib keldilar*”, - deb yozadi va jonkuyar va jasoratli farzand sifatida millatning o‘zligini tanishiga qarshi bo‘lgan kuchlarga zarba beradi.

Hamid Olimjon “Alpomish” deb sarlavhalangan boshqa bir maqola ham yozgan. Unda asosan mashhur dostonning syujeti bayon etilgan bo‘lib, chamasi, shoir unga tayanib o‘zga bir janrda asar yaratmoqchi bo‘lgan. Shuningdek, “Alpomish” dostoniga tuzilgan so‘zlik ham shoirning folklorga qiziqishi tasodifiy va o‘tkinchi bo‘lmaganligini ko‘rsatadi. Dostonda uchraydigan va qipchoq shevasiga maxsus bo‘lib, boshqa shevada so‘zlovchilar uchun tushunilishi qiyinroq bo‘lgan bir yuz-u yetmishdan ortiqroq so‘zning izohlanishi Hamid Olimjon folklorga doir nazariy tadqiqotlarga olib bormay, amaliy yumushlar ham qilganini yaqqol ko‘rsatadi. Garchi bu izohlar ilmiy jihatdan hali maromiga yetmagan bo‘lsada, dastlabki urinish bo‘lganligining o‘zi bilan idqqatga sazovordir. Uning “Folklor” deya nomlanib, bitmay chala qolgan bir maqolasida ham “Alpomish” dostoni qahramonlariga xos xususiyatlar tadqiq etilishi rejalashtirilgan.

H.Olimjonning folklortanuvchilik borasidagi izlanishlaridan yana biri uning *“Er Torg‘in baxt izlagan xalq obrazi”* nomli kichik maqolasidir. 1938 yilda yozilgan bu maqola qozoq xalq eposi “Er Torg‘in” dostoni asosida tayyorlangan opera haqida bo‘lsa-da, muallif operadan ko‘ra o‘zbek va qozoq eposlaridagi o‘rtoq jihatlarni ko‘rsatishga, ikki xalqning og‘zaki ijodidagi universal qirralarning sababini ochishga ko‘proq e’tibor qilgan. Uning: *“Ko‘p o‘zbek xalq dostonlarini*

---

¹² Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to‘plami. Beshinchi tom, 108-109- betlar.

qozoqlar ham xuddi o'z dostonlari sifatida ko'radilar. O'zbek baxshilari qozoq xalq dostonlarini sevib aytadilar. Mashhur qozoq dostoni "Qiz Jibek"ni bizning baxshilarimiz umr bo'yi aytib kelganlar"¹³, - tarzidagi to'xtami ikki xalqning folklorini komparativistik yo'nalishda tekshirishga ilk urinishlardan bo'lganligi bilan xarakterlanadi.

Hamid Olimjonning folklarga doir ishlaridan yana biri "**Hasan batrak**" **haqida**" nomli maqolasidir. Po'ltan shoir tomonidan yaratilgan "Hasan batrak" dostoni to'g'risidagi ushbu maqola 1938-yilda yozilgan bo'lib, unda muallif tekshirish ob'ektining folklarga aloqasi borligini shubha ostiga olganday bo'ladi. Shu bois bo'lsa kerak, maqolaning boshlanishidayoq bu asar "*...bir kishining Po'ltan shoirning ijodidir*" degan qarashga alohida urg'u beradi. Bunda H. Olimjon folklor asari bo'lish uchun uning og'zaki ijro etilishi emas, balki yaratuvchisi unutilib, asar yashab qoladigan darajada zamoniyligi oraliq o'tishi muhimligi borasidagi to'xtami aks etadi. Mo'jazgina maqola so'ngida muallif "Hasan batrak" dostoni badiiy nuqsonlari sabab: "*...buyuk bir asar darajasiga ko'tarila olmagan*"¹⁴ ligini ta'kidlaydi. Oradan o'tgan yillar H. Olimjonning qanqalik haq ekanligini ko'rsatdi.

Xullas, chinakam iste'dod egasi bo'lmish Hamid Olimjon ilmiy izchillikka rioya qilgani uchun millatning ruhini ifodalovchi, yitmas badiiy boylik bo'lmish folklor to'g'risidagi ilmiy izlanishlarida ham vaqt sinovlariga chidash bera oladigan fikrlar bildirdi. Uning xalq og'zaki ijodi borasidagi ilmiy kuzatishlari shoirona ifodalar, topib aytilgan hikmatlarga boyligi, obrazlilik bilan ajralib turadi va shu sababli ham uning o'zbek folklor borasidagi qarashlari o'zi: "*Alpomish o'lim o'ldirmaydigan odam to'g'risidagi dostonidir*", - deb aytganidek, davrlarning o'tkinchiligiga bo'y bermaydigan xususiyatlarga egadir.

Hamid Olimjon faqat yozuvchigina bo'lib qolmay, masalaning asl mohiyatiga yetib boradigan darajada sinchkov tadqiqotchi, bilimdon olim ham edi. Shu sabab adabiyotning turli masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlari hanuzgacha o'z qimmatini yo'qotmay kelyapti.

Interfaol metod

Mazkur mashg'ulotda o'qituvchi Didaktik o'yin texnologiyasi (Matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o'qituvchining kirish so'z bilan ochiladi. U kirish so'zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi "Behbudiya kutubxonasi" faoliyatini yoritish, kutubxona tashkil etilishiga nisbatan qadimchi ulamolar munosabatini o'rganish, Behbudiyning ushbu kutubxonani tashkil etishda ko'rsatgan fidoyiliklarini e'tirof etish, kutubxona faoliyatini yoritish masalalariga bag'ishlanishini qayd etadi. Konferensiyada adabiyotshunoslar, faylasuf-jamiyatshunos olimlar, san'at va davlat arboblari, soha mutaxassislari, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muhbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

---

¹³ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami. Beshinchi tom, 111- bet.

¹⁴ Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami. Beshinchi tom, 113- bet.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumki:

1. Hamid Olimjonning maqolanavis sifatidagi mahorati nimalarda ko‘rinadi?
2. Hamid Olimjonning “Alpomish” haqidagi maqolasining mazmuni hg‘aqida so‘zlang.
3. Hamid Olimjonning qaysi maqolasini tahlil qila olasiz?

1. Hamid Olimjon publiqistikasi haqida gapiring.

Qo‘llash: Hamid Olimjonning maqolalaridan “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Tarjima nazariyasi” “Adabiyot nazariyasi”, “Jahon adabiyoti” “O‘zbek folklori” fanlarining tegishli mavzulariga qo‘llash mumkin.

Natija: Hamid Olimjon hayoti va ijodi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi. Hamid Olimjon hayotini o‘rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda san‘at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo‘ladi. Talabada Hamid Olimjon ijodini xolisona baholash ko‘nikmalari paydo bo‘ladi.

Tayanch tushunchalar: badiiy mahorat, maqola, badiiy did, g‘oya, motiv, leytmotiv, ijodiy kredo.

MUNOZARALAR

Birinchi mashg‘ulot: Hamid Olimjon dramaturgiyasi

O‘tkazish shakli: munozara.

Shoirning “Muqanna” dramasi hozirgacha mutaxassislar e‘tiborini tortib, turli tadqiqotlarga ob‘ekt bo‘lib kelayotgani ham muallifning iste‘dod kuchidan dalolatdir. H. Olimjon o‘zining bu asarida katta jasorat bilan insoniy erkni ulug‘ladi, har qanday zulmning yovuz mohiyatini fosh qildi. Faqat ozodlikkina odamga chinakam insoniy qimmat bag‘ishlashini tasvirladi. Asar kuchli dramaturgiyaga qurilgan bo‘lib, tragik kolliziyalarga boyligi, fojiviy romantik ohang yetakchiligi bilan ajralib turadi.

Garchi “Muqanna” asarining yozilishiga urush turtki bergani ko‘p aytilsada, aslida muallifning ko‘nglida bu niyat ancha oldin shakllangani haqida akademik N. Karimov shunday yozadi: *“Hamid Olimjon Pedakademiyada taxsil ko‘rgan davridayoq Sadridin Ayniy ta‘sirida Muqanna qo‘zg‘oloni bilan qiziqib, 1937-yili Muqanna harakatiga bag‘ishlangan dramatik asar yozishga kirishgan va uning birinchi pardasini ham yozib tugatgan. Lekin hali adabiy tajribaning etishmasligi sababli Hamid Olimjon bu niyatini to‘la amalga oshira olmagan”*¹⁵.

1941-yilning boshlarida Hamid Olimjon asarni qayta yozishga kirishib, uning birinchi pardasini tugatdi. So‘ng qariyb bir yillik mehnatdan so‘ng 1942 yil asar to‘la yakuniga etadi.

---

¹⁵ Karimov N. va b. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: “O‘qituvchi”, 1999, 258-b.

Hamid Olimjon o'z asarini yozishdan avval tarixiy asarlarni yaxshi o'rgangan. Adabiyotshunos N.Karimovning ma'lumot berishicha, uning drama uchun to'plagan materiallari orasida Muhammad Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asarining tarjimasi, G.A.Ibrohimovning "Islomning kelib chiqishi va sinfiy mohiyati" kitobi, "Qur'on" suralarining ruscha tarjimalari, o'zbek xalqining kelib chiqishi, olovga sig'inish, buddizm va shu kabilarning konspektlari ham bo'lgan¹⁶. Shuningdek, Abu Rayhon Beruniy, akademik V.V.Bartold, V.Vamberi, A.Y. Yakubovskiy singari yirik sharqshunos olimlarning tadqiqotlarini ham uzoq vaqt davomida sinchiklab o'rgangan, ulardan o'zi uchun qaydlar qilib borgan¹⁷. Mukammal asarlarining 4-jildida shoirning "Tarixga oid asarlardan konspektlar"i o'rin olgan. Shu yerda Muqanna haqida uning "dono odam bo'lgani, ilmi nujumni bilmak bobida shuhrat qozongan"i aytiladi.

Abu Rayhon Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida "Payg'ambarlik da'vo qilgan kishilar va ularning aldangan ummatlari — ularga olamlar egasining la'nati bo'lsin — tarixlari ustida so'z" qismi mavjud. Unda Muqanna haqida shunday deyilgan: ***"Muqanna o'zining xudo ekanini da'vo qildi va jasadga kirganini, chunki jasadga kirmasdan oldin birov unga qaray olmaganini aytdi. U Amudaryo orqali Kesh va Nasaf tomonlariga o'tdi. Xoqonga xat yozib, undan yordam so'radi, oq kiyimlilar va turklar uning atrofiga yig'ildilar, Muqanna ularga (boshqalarning) mollari va xotinlarini halol qildi, qarshilik ko'rsatganlarni o'ldirdi va Mazdakning barcha (yo'l-yo'rig'ini) ularga qonun qilib berdi, al-Mahdiy qo'shinini sindirdi va o'n to'rt yil hukmronlik qildi. Nihoyat u hijriy bir yuz oltmish to'qqizinchi yili qamal qilindi va o'ldirildi. Muqanna o'rab olingach, jasadi yo'q bo'lib ketishi va tobelari uning (yuqoridagi) gapiga ishonishlari uchun o'zini olovga tashlagan edi. Uning kuyaman-u yo'q bo'lib ketaman (degan) mo'ljalini muyassar bo'lmadi, balki (uning jasadi) tanurdan topildi. Uning kallasi olinib, o'sha kunlarda Halabda bo'lgan amir al-mo'minin al-Mahdiyga yuborildi"***.

Hamid Olimjon Movaraunnahrni larzaga keltirgan Muqanna harakatida urush yillari uchun g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lgan erksevarlik g'oyalarning ifodasini ko'rdi. "Muqanna"dan o'z vaqtida parchalar e'lon etilgan. Hatto front gazetalarida sahifalarida ham asarning ayrim qismlari bosilib chiqqan edi. Hamid Olimjon o'z kundaliklarida 1943-yilda o'zbek delegatsiyasi tarkibida frontga borganida jangchilar oldida "Muqanna"dan monologlar o'qib berganligini eslaydi¹⁸.

Muqannaning asl ismi Hoshim ibn Hakim bo'lib, Muqanna — "niqobli kishi" uning laqabidir. Muqanna marvlik bo'lib, Abo Muslim huzurida otasi singari sarhang lavozimida xizmat qilgan.

X asr Buxoro tarixchisi Narshaxiyning yozishicha, uning bir ko'zi ko'r, boshi kal va basharasi juda xunuk bo'lganligidan boshi va yuziga ko'k parda tutib yurgan. 759-yilda Muqanna Xuroson amiri Abduljabborning xalifalikka qarshi

¹⁶ Karimov N. Hamid Olimjon. — T.: "Yosh gvardiya", 1979, 185-b.

¹⁷ Olimjon H. Mukammal asarlar to'plami. 4- jild. — T.: "Fan", 1981, 303-b.

¹⁸ Olimjon H. Mukammal asarlar to'plami. 4- jild, 345-b.

isyonida qatnashgani uchun zindonga tashlanadi. 769-yilda Marvga qaytib keladi. Shu yildan boshlab umrining oxirigacha Movarounnahrda arab xalifaligiga qarshi ko'tarilgan xalq harakatiga boshchilik qiladi. Qo'zg'olon mag'lubiyatga uchragach, u o'zini halok etadi¹⁹. Mukammal asarlar to'plamining 4-jildida Muqanna tarixiga oid qiziq ma'lumot keltiriladi: ***“Muqanna umidini tamom yo'qotgandan so'ng o'zining qolgan eng sodiq muridlarini haram ichiga chaqirib ishrat qilgan. Ularning hammasiga bir qadahdan may berib, uning sog'ligi uchun ichishga buyurgan. Sharobga zahar aralashtirilgan edi. Faqat Bonuqa ismindagi bir xotin uni ichmagan. Ichganlar hammasi o'lgan. Bonuqa qo'ltig'iga to'kib, o'lgan kabi bo'lub yotgan va Muqanna hayotining eng so'nggi minutlarini ko'rgan. Muqanna uch kundan beri yoqilib turgan tanir ichiga kirgan va shunda halok bo'lgan”***²⁰.

Hamid Olimjon Muqannan obrazini dramaning yetakchi qahramoni qilib olar ekan, uning e'tiqodiy qarashlaridan ko'ra mustamlakachilarga qarshi kurashini asar pafosi darajasiga ko'tarishga intiladi va uning uddasidan chiqadi. Shuning barobarida drama o'zida ifodalagan badiiy va hayotiy ma'noning serqatlamligi bilan yangi talqinlarga asos beraveradi.

Hamid Olimjon Muqannaning tarix sahnasiga kirib kelishini ishonarli asoslaydi, unga faqat tarixiy shaxs emas, adabiy qahramon sifatida yondashadi va buni badiiy dalillaydi. Buning uchun ota yurtning arablar bosqinigacha bo'lgan davrini yuksak madaniy va iqtisodiy holatini chizib ko'rsatadi:

***Juda ham boy, ma'mur edi bu o'lka!
Chin yoqlardan kelar edi karvonlar,
Tilla ortgan tuyalarni sarbonlar
Keltirardi Samarqanddan Payqandga,
Farg'onadan yo'l bor edi Yorkandga.
Qishloqilar ekan ekar edi tinch,
Ozod edi qilmasdi hech kim notinch.
Chetdan kelgan hukmdorlar yo'q edi,
Shikoyatlar, ohu-zorlar yo'q edi.
Shuning uchun Qutayba ham bu yerda
Topgan edi dunyo qadar xazina...
Hammasini aylantirib xirojga,
Jo'natgandi Bag'doddagi Hajjojga.
Shundan so'ngra harob bo'lgan oshiyon
Kabi o'lka bo'lib qoldi parishon.***

Muqannaning arablarga murojaati ham aslida xalqning javob olishga mushtoq savollaridan iborat edi:

***Juda oddiy bir narsaga hayronman:
Nima uchun yurt chiqmaydi olovdan?
Nima uchun el qutulmas talovdan?
Nima uchun elni bosgan hasharot***

¹⁹ Hamid Olimjon Mukammal asarlar to'plami, 4- jild, 346-bet.

²⁰ Olimjon H. Mukammal asarlar to'plami, 4-jild, 299-b.

***“Din”, “xiroj”, deb o‘z-o‘ziga qo‘ydi ot?
Nega qildi elni buncha gadoy, xor,
Nega bo‘ldi hamma senga otboqar?
Qiz onadan, xotin erdan ajraldi,
Kosib uydan, dehqon yerdan ajraldi?
Nima uchun?***

Muqanna el-u yurtning o‘t-olov ichidan chiqolmayotgani, mislsiz zulm-u zo‘ravonlik, vahshiylik iskanjasida qolganiga arablar bosqini sabab ekanini aytadi. Shu bois yurtdoshlarini ana shu zulmga qarshi so‘nggi tomchi qonlari qolgunicha kurashga da‘vat etadi. O‘zi esa bu kurashni umrining oxirigacha boshqarib turadi.

“Dramada Muqanna buyuk muhabbat sohibi etib ko‘rsatiladi,— deb yozadi professor S. Sodiq. – Faqat bunday talqin Muqannaning tarixiy asarlarda chizilgan mohiyatiga nomuvofiqlikdek tuyuladi. Mashhur tarixchi Narshaxiy o‘zining “Buxoro tarixi” asarida ma‘lum qilishicha, Muqannaning yuzta xotini bo‘lgan. Bunday qahramonda, ya‘ni yuzta xotinli odamda o‘ta yuksak muhabbat tuyg‘usi bo‘lishi qiyinligini juda yaxshi anglagani uchun Hamid Olimjon yuqoridagi ma‘lumotni butunlay chetlab o‘tgan va tarixiy shaxsni sun‘iy ravishda ideallashtirish yo‘lidan ketgan”²¹.

Milliy ozodlik uchun kurash mavzusiga bag‘ishlangan asarda sevgi masalasi ham asarning asosiy pafosiga singdirib talqin qilinadi. Bizningcha, asosiy g‘oya va maqsaddan kelib chiqib, Hamid Olimjon Muqannaning shaxsiy oilaviy masalalariga emas, uning xalq taqdirida tutgan o‘rniga e‘tibor qaratgan.

Asar yaratilgan va sahnalashtirilgan payt ikkinchi jahon urushi davri edi. Shuning uchun Hamid Olimjon safarbarlik va bosqinchiga qarshi kurash ruhiga ham alohida urg‘u bergan. Muqannaning:

***Qarang, vatan kul bo‘lib sovurilmoqda,
Ota-ona otashda qovurilmoqda...
Kimlar o‘lim oldida qaltiraydi,
Kimlar yovuz yovdan o‘lim so‘raydi?..***

yo‘sinidagi o‘tli murojaatining qudrati kuchli bo‘lgan.

Hamid Olimjon asarning xalqqa tezroq va to‘laroq etib borishini ta‘minlash maqsadida uning to‘rt parda olti ko‘rinishli musiqali drama variantini tayyorlagan, mashhur rejissyor E. Bobojonov bitikni sahnalashtirgan. Musiqali dramaga Yunus Rajabiy bilan G. Mushel kuy bastalagan.

To‘lig‘icha qarashlar, e‘tiqodlar o‘rtasidagi kurash asosiga qurilgan bu asarda xarakterlar drammatizmi kuchli. Ma‘lumki, qarash va g‘oyalar odam ma‘naviyatiga daxldor qadriyat bo‘lib, qilich bilan emas, aql-u tuyg‘u orqali singdiriladi. Qanchalik botil bo‘lmasin bir e‘tiqoddan, qanchalik haq bo‘lsa-da, boshqa e‘tiqodga o‘tish bir odam uchun ham, butun boshli xalq uchun ham og‘riqsiz kechmaydi. Buning ustiga, haq e‘tiqod bilim va tushuncha orqali emas, kuch ham zo‘rlik bilan singdirilmoqchi bo‘lsa. E‘tiqodda zo‘rlash yo‘qligi, eng

---

²¹ S. Sodiq. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: “O‘qituvchi” NMIU, 2019, 409-b.

ezgu niyatlar bilan ham inson erkiga daxl qilish, uning shaxsiyatiga zulm o'tkazish mumkin emasligi dramada juda ta'sirli ko'rsatilgan.

Asardagi Muqanna – o'z erki va e'tiqodini himoya qilmoqchi bo'layotgan kishilar rahnamosi. U bilimdon, ja'sur va g'ururli shaxs sifatida zulmga ko'nikolmaydi. Tabiatidagi bo'ysunmaslik, erkka tashnalik tuyg'ulari unga quyidagi shakkoklikni qilishga haquq berganday bo'ladi:

***Sizni bosgan jarohatlarga malham,
Agar xudo kerak bo'lsa, xudo ham,
Odam ham man, ozodlikdir shiorim,
Hurriyatdir topinajak ollohim!..***

Aslida hurriyatga erishmoq Allohga yetishmoqdir. Shuning uchun ham Muqannaning so'zlarini Allohga qarshi isyon debgina tushunish bir yoqlamalik bo'ladi. Asarda Muqanna qo'zg'oloni zulm-zo'rlikka, ozod bir xalq taqdirining begonalar tomonidan hal etilishiga qarshi harakat ekani ko'rsatiladi. Ana shu harakatning yetakchisini Muqanna tarzida tassavvur etish va tasvirlashning g'ayritabiiy jihati yo'q. Tarixiy voqelikka bir qadar erkin yondashgan dramaturg uni o'z maqsadiga muvofiq badiiy tadqiq qiladi.

Ommani tarixning ijodkori deb hisoblagan H. Olimjon Muqanna siymosida zulmga bo'ysunishni istamagan odamni ko'radi. Shuning uchun ham bosh qahramonning:

***Yo'q, men sizman, xuddi sizning o'zingiz,
Bu ko'zlarim xuddi sizning ko'zingiz.
...Meni ko'rmak istasangiz siz agar,
Bir tashlangiz o'zlaringizga nazar***

tarzidagi so'zlari orqali uning xalqqa singishib ketganligi alohida ta'kidlanadi. Pesada Muqanna tirikligini vatan erki yo'lga tikkan shaxs sifatida tasvirlanadi. "***Vatan mendan bermoqqa jon so'raydi...***" yo'sinidagi qarash uning e'tiqodini aks ettiradi.

Muqannaning yovqur va bo'ysunmas, erkka ixtisoslashgan shaxsiyati umrining so'ngidagi o'ta qaltis holat tasvirida yorqin aks ettirilgan. Hamid Olimjon bu dramani yaratishdan bir necha yil oldin: "***Alpomish" o'lim o'ldirmaydigan odam to'g'risidagi dostonidir***"²², - deb yozgan edi. U "Muqanna" dramasi bosh qahramonini ham shunday odam sifatida aks ettiradi. Muqanna, hatto, o'limi ham olamni yoritib, odamlar ko'ngliga yorug'lik olib kirishini istaydi. U odamlar ko'nglida mangu alanganib turadigan o't bo'lishni orzulaydi:

***Olovni yoq, validai muhtaram,
Olovni yoq, yorisin eru olam.
Bugun men ham olovga qo'shilaman,
Bugun men ham mangu o't bo'laman.***

Muallif Muqanna timsoli zimmasiga juda zalvarli badiiy-estetik yuk ortib, uni inson erki uchun jonidan kechgan, sha'nini jonidan ortiq bilgani bois o'lim ham o'ldirolmagan qahramon sifatida tasvir etadi. Asarda bosh qahramon romantik

---

²² Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami. Beshinchi tom. –T.: "Fan", 1982. 100- bet.

tuyg'ular og'ushidagi favqulodda shaxs sifatida tasvirlangani sabab uning o'lim oldidan aytgan otashin so'zlari tashviqiy chaqiriq emas, samimiy dil izhori tarzida qabul etiladi:

***Xalqqa ayting, men aslo o'lganim yo'q,
Yov qo'liga taslim ham bo'lganim yo'q.
Men elimning yuragida yashayman,
Erk deganning tilagida yashayman.***

Dramaning ta'sirchanligini uning mavzusi yoki birgina Muqanna obrazi emas, balki Guloyin, Said Battol, Feruz singari qator badiiy timsollarning ham g'oyat puxta ishlanganligi ta'minlagandir. Asardagi bu obrazlar ezgulik yoki yomonlik kabi muayyan g'oya yoxud insoniy xislatning shunchaki ifodasi, rupori emas, balki tirik odamlar sifatida o'zlarini namoyon etadilar. Ularning tabiatiga xos qirralar ruhiy jihatdan to'la asoslanganligi asarning yutug'ini ta'minlagan.

Asarda Guloyin o'z hayotidan qoniqmaydigan izlanuvchan bir qiz sifatida namoyon bo'ladi. Qizning jasorati ham, Muqannani yoqtirib qolishi ham drama uning shaxsiyatiga xos xususiyatlarning tabiiy natijasi tarzida talqin etiladi. Battolga qarata aytgan: "***Sevgi doim ixtiyorni istaydi***" yoki "***Ishq o'ladi qayerda bo'lsa zanjir!***" kabi so'zlarida qiz tabiatining asl jihatlari namoyon bo'ladi. Uning Muqannaga sevgisi zamirida ham faqat ko'zni ko'r, quloqni kar qilguvchi sirli tuyg'uga asirlikdan tashqari, o'zligini anglash, g'urur yotadi. Qizni o'z ko'z o'ngida ham yuksaltiruvchi, uning betakror shaxsiyatidagi balandlikni ta'kidlab turguvchi bu jihat Muqannaga qaratilgan: "***Ko'zim ochding, men dunyoni keng ko'rdim, O'zimni ham odamlarga teng ko'rdim***" shaklidagi iqrorida yaqqol ko'rinadi.

Muqannaning tarafdorlari qo'liga tushib qolgan uch dushmanning bir-biridan keskin farq qiladigan uch xil tabiati dramaturg tomonidan ustalik bilan aks ettiriladi. Feruzning: "***Meni kechir, yuzi qursin xudoning, Xudosiz ham edi menga dunyo keng***",— gaplarida uning chin e'tiqoddan mahrum, jonidan bo'lak tashvishi yo'q oriyatsiz kishi ekani ma'lum bo'ladi. Battolning:

***Shuni bilki xalq misoli bir poda,
...Hayday olish kelsa agar qo'lingdan,***

Poda yurar sen boshlagan yo'lingdan",- degan gaplari uning odamlarga past nazar bilan qarab, ularga boshqariladigan to'da sifatida qaraydigan kimsaligini ko'rsatadi. Ayni vaqtda, uning: "***Qilichimdan qon oqqanda men borman, ...Menga erk ber, xudoyimdan tonaman***",— yo'sinidagi iqrori u qanday a'mollarga tayanganini yaqqol namoyon etadi. O'shalardan biri bo'lmish Jaloyirning esa: "***Rahmu shafqat so'ramayman hech qachon, Nom qoladi, to'kiladi qatra qon***" tarzidagi so'zlarida yurtdoshlariga zulm o'tkazgan bu yovuz shaxsning jasoratli odam ekani yaqqol ko'rinadi.

Asarning kelajakka ishonch ruhida tugallangani haqida mutaxassislar: "***Sho'ro davrida yaratilgan fojialarning bunday nekbin ohangda yakunlanishi ma'nodan holi emas. Har bir yirik asar bu davrda ayni paytda tarbiya quroli ham edi. Hamid Olimjon o'zining "Muqanna" fojiasi bilan sho'ro tuzumi va mamlakatini dushman changalidan himoya etishga baholi qudrat hissa qo'shdi.***

Lekin bugun bu asar qa'ridagi milliy mustaqillik uchun kurash g'oyasi, ona-Vatanni sevish va ardoqlashga qaratilgan ruh biz uchun muhimdir"²³, - deb yozishgan.

Interfaol metod

Mashg'ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning "Munozarali dars" metodi asosida o'tkaziladi. Mashg'ulot o'qituvchining kirish so'zi bilan ochiladi. O'qituvchining kirish so'zi tugagandan so'ng "Munozarali dars"ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabalari kontingentdan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi.
2. Jamoa o'ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma'noni anglatishi kerak)
3. Har bir jamoa o'zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo'shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi.
4. Baholashda jamoa a'zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta'kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo'shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

- 1-jamoaga. Hamid Olimjon dramalari xususida fikr bildiring?
- 2-jamoaga. "Muqanna" dramasi haqida obrazlar haqida fikr bildiring.
- 3-jamoaga. "Muqanna" dramasi qanday baholaysiz?

Qo'llash: mashg'ulot tarixchi, adabiyotshunos, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Hamid Olimjon dramaturgiyasi haqida zamondoshlarining u haqdagi fikrlari, ijodi, shaxsiyatiga bergan baholari, ustoz sifatidagi o'rni to'g'risida yangi bilimlarga ega bo'lishadi.

Tayanch tushunchalar: drama, obraz, adabiy tafakkur, dinamika, bosh qahramon, epizod, parda lavha.

Ikkinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon ijodiy merosining ahamiyati
O'tkazish shakli: munozara.

O'qituvchi talabalarga Hamid Olimjon qisqa umri davomida avlodlar xotirasida mangu qolarli asarlar yaratgani haqida ma'lumot beradi. Hamid Olimjon adabiy turlarning ko'plab janrlarida ijod qildi. Uning ijodida she'r, doston, hikoya, ocherk, kundaliklardan tortib, ilmiy maqola, xabar va nutqlargacha o'rin olgan. Bu ijodkorning hayotning har jabhasida faol bo'lganini ko'rsatuvchi dalillardir. Hamid Olimjonni xotirlaganlar uning favqulodda notiq bo'lganini, bildirayotgan fikrlari kuchli mantiqqa bo'ysundirilganini, salohiyatli rahbar, etakchi bo'lganini

---

²³ Karimov N. va b. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi, 262- b.

ta'kidlaydilar. U o'z davrining siyosiy, ijtimoiy, adabiy hayotida faol ishtirok etgan ijodkor edi.

Dastlabki asarlarida mafkuraviy chaqiriqlar ustuvorlik qilgan bo'lsa ham, 30-yillar ijodidan boshlab unda lirikaning jozibadorligi va xalq og'ziki ijodining o'lmas ohangi birlashganini kuzatish mumkin. Hamid Olimjonning she'rlari, dostonlari, dramalari uning ijodiy kredosini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

XX asrning 20-yillaridagi ijodida sərbast ohanglariga xos chaqiriqlar yetakchiligini, maromiga yetkazilmagan ifodalar, hayotiylik bilan to'yinmagan his-tuyg'ularni kuzatish mumkin. Uning sərbast she'rlarida V.V.Mayakovskiy ijodining ta'siri yaqqol sezilib turadi. Shoirning Qrimda Mayakovskiy bilan uchrashgani, u bilan suhbatlashgani ma'lum. Uning ijodiy qiyofasi shakllanishida oilaviy muhit, izlanuvchanlik bilan baravar rus adabiyotining ta'siri ham sezilarli bo'lgan. Bolalik chog'laridanoq Pushkin she'rlarini ifodali o'qiganini, o'zi ham rus tilida ravon gapira olganini eslashadi. Keyinchalik, rus shoirlari ijodiga murojaati, ulardan qilingan tarjimalar, ayniqsa Pushkin ertaklarining tarjimasi, qolaversa yoshligidan o'zi oziqlangan xalq og'ziki ijodining boy manbalari, dostonlarning aytim yo'llari uning ijodiga o'ziga xoslik bag'ishladi.

Shoironing asarlari, xususan, lirikasida baxt va shodlik motivlarining yetakchilik qilishi uning shaxsiy-oilaviy hayotidagi ana shu ruhiy holatga asos beradigan muhit bilan bog'liq edi. Qachon inson oilaviy hayotidan qoniqish his qilsa, ruhi osoyish topadi. O'zidan baxt topsa, o'zgalardan shodlik qidiradi. Shu ma'noda 80-90-yillardagi shoir ijodiga negativ qarashlar bir yoqlama yondashuvlar edi.

Hamid Olimjon adabiyot fidoyisi, jamoat arbobi, o'z davrining publitsisti sifatida iz qoldirdi. Ayniqsa, she'riyat ufqlarini kengaytirishda Hamid Olimjonning xizmatlari beqiyosdir.

Interfaol metod

Mashg'ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning "Insert texnikasi" metodi asosida o'tkaziladi. Mazkur metod talabalarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod talabalar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi. O'qituvchi yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matnni talabalarga tarqatadi. Talabalarga individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

“V” – tanish ma'lumot.

“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.

“Q” – bu ma'lumot men uchun yangilik.

“–” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?

Belgilangan vaqt yakunlangach, talabalar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

Natija: yoshlar ushbu mavzuni o'rganish davomida Hamid Olimjon asarlarining ilmiy va badiiy ahamiyati xabardor bo'ladilar.

Tayanch tushunchalar: so'z, san'at, badiiy so'z, adabiy tanqid, yoshlar, ijodkor, ijod va g'oya, mavzu.

TAQDIMOTLAR

Birinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon she'riy kitoblari

O'tkazish shakli: taqdimot

Talabalar Hamid Olimjonning "Olov sochlar", "Poyga", "O'lim evga", "Darë kechasi", "She'rlar", "Oygul bilan Baxtiër", "Baxt" she'riy to'plamlari orqali shoir adabiy merosining ahamiyati haqida bahs yuritadilar.

Qo'llash: mashg'ulot pedagog, adabiyotshunos, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Shoir ijodni o'rganish orqali talabalar Hamid Olimjon ijodi borasidagi bilimlarini mustahkamlaydilar.

Tayanch tushunchalar: Zulfiya Hamid Olimjon, she'riy janr, kitob, lirika, doston, lirik qahramon, hijron va ayriliq motivi, sadoqat va vafu kuychisi.

Ikkinchi mashg'ulot: Hamid Olimjon dostonlari

O'tkazish shakli: taqdimot

Talabalar Hamid Olimjonning bir qancha dostonlar yaratganidan xabardor bo'ladilar. Ertak dostonlaridan tashqari uning "Zaynab va Omon" dostoni o'z davri uchun katta voqea sanalgan.

30-yillar adabiyotida hayotiy faktlarga badiiy bo'yoq berib tasvirlovchi janr – ocherkning ayricha ahamiyati bor edi. Shu vaqtlarda Hamid Olimjonning o'ndan ortiq ocherklar yozgan, mana shunday asarlaridan "Zaynab" ocherki mashhur "Zaynab va Omon" dostoniga eskiz bo'lib xizmat qilgan edi.

Sho'ro davri adabiyotining ustuvor xususiyatlaridan biri shuki, adabiyot bu davrda xalq va mamlakat hayoti bilan xiyla yaqinlashdi. Xalq va mamlakat hayotida ro'y bergan yangi voqealar adabiyotning nazar-e'tiboridan chetda qolmadi. Davrning ana shu talabini tez ilg'agan Hamid Olimjon 30-yillar adabiy hayotida katta voqea bo'lgan "Zaynab va Omon" dostonini yaratdi. "Zaynab va Omon" dostoni she'riy san'atlardan hamda badiiy tasviriy vositalardan unumli tarzda ulkan mahorat bilan yozilganligiga ko'ra ajralib turadi.

Hamid Olimjon 1933-yildayoq qishloq xo'jaligini jamoalashtirish mavzusida asar yozish niyatida Qo'qon va Mulkobodga borib, "yangi hayot"

poydevorini qurayotgan kishilar bilan tanishgan edi. Bu uning “Kundaliklar²⁴”ida aks etgan. 1935-yildan boshlab dongdor paxtakorlar nomi el-u yurtga tarqay boshladi. Shu yili O‘zbekiston o‘z tarixida ilk bor 1 million tonnalik paxta hosilini ko‘tardi. O‘zbek paxtakorlarining bir guruhi davlat nishonlari bilan taqdirlandi. Boshqa shoir va yozuvchilar qatori Hamid Olimjon ham o‘sha davr qahramonlari haqida asar yozishga kirishdi.

Shoir Lenin nishoni bilan taqdirlangan o‘zbek ayollaridan g‘ijduvonlik Zaynab Omonova hayoti bilan tanishib, u haqda avval “Zaynab” nomli ocherk (1936), keyin “Zaynab va Omon” (1939) dostonini yozdi.

U Zaynabning mashaqqatli hayot yo‘lida yangi zamon odamining qiyofasini chizib bergan. “Zaynab” ocherkida tasvirlanishicha, eri bevaqt vafot etgan Huri xola farzandlarini boqish uchun eridan qolgan uch tanob yerni sotgan, ammo bu bilan ham oila hayoti yaxshilanmagan; shundan keyin u ikki farzandini tilanchilik orqasida katta qilgan. 17 yoshida onasidan ham ayrilgan Zaynabni mahalladagi Yunus ota o‘z uyiga olib ketadi. Shu kishining sa’y-harakati bilan Zaynab kolxozda ishlaydi. Omon bilan ham shu yerda topishadi. Kolxozda brigadir, qishloq sovetida rais lavozimlarida ishlagan. Omon esa, keyinchalik, ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan. Ocherkda ko‘p lavhalar dostonga ko‘chib o‘tgan.

Hamid Olimjon dostonida Zaynabning yangi zamon kishisi sifatida erk-huquqlarini, avvalo, muhabbat motivi orqali ko‘rsatdi. Zaynab va Omon siymosida esa sho‘ro tuzumi tarbiyalab yetishtirgan yangi qahramonlar obrazini yaratishni, “yangi ong” shakllanayotganini ko‘rsatdi. Yangicha qarash, ayniqsa, Sobir monologida tugal ifodasini topgan:

***Qarindoshlar yig‘sinlar esin,
Shu choqqacha inson sezgisin
O‘yin, mazax bo‘lgani basdir.
Endi dunyo bozor emasdir.
Endi odam quldek sotilmas,
Endi odam o‘tga otilmas.
Endi unga qafas bo‘lmas jon,
Endi dunyo bo‘lmagay zindon.
Endi odam istar bo‘lsa yor,
O‘z sevganin qilsin ixtiyor.***

Shu tariqa yangi va eski turmush orasidagi tafovutlar, bunga odamlarning qarashlari, pirovardida yangi zamon kishilarining g‘alabasi madh etiladi.

Birgina “Zaynab va Omon” dostonida emas, shu davrda yaratilgan boshqa asarlarda ham muhabbat mavzusi yangilik va eskilik o‘rtasidagi kurashning asosiga aylangan motivlar bor. “Sarob” romani qahramoni Munisxon ham o‘z sevgani Saidiy qolib, akasining istagi bilan Muxtorxonga turmushga chiqdi. Akasi Salimxon nazarida xotin bo‘lish – ona bo‘lish. Buning uchun erdan erning farqi yo‘q edi. Ko‘ngilsiz turmushning natijasi o‘laroq ***uning go‘zalligi har kimning quchog‘ida qola-qola***” hayoti fojiali yakun topdi. Albatta, uning fojiasidagi

---

²⁴ Olimjon H. Mukammal asarlar to‘plami. 3-tom. – T.: “Fan”, 1981, 107-163-betlar.

yetakchi omil bu emas edi. Abdulla Qahhor Munisxonning fojiasida tuzumning tantanasini tasvirlagan edi. Bu endi alohida masala.

Hamid Olimjon Zaynabning avvalgi hayotini tasvirlar ekan, kontrast priyomidan unumli foydalanadi:

*Xufton yotib, azonda tutar,
Erta-yu kech eshik shipirar.
Mashaqqatda o‘tadi kuni,
Holdan ketib sho‘rlik qiz tuni.
Yarim karaxt, mudrar, yarim och,
Usti boshi yirtiq yalang‘och.*

Ana shu tarzda hayot kechirgan Zaynab uchun kolxozdagi turmush afzal tuyulishi tabiiy edi. U kolxozda o‘zini haqiqiy inson deb bildi. Shoir ana shu holatni kitobxonga anglatishni o‘ziga maqsad qilgan edi. Zaynab XX asrning 30-yillaridagi baxtli kishilarning tipik obrazi – jamoalashtirish davrining farzandi edi. Hamid Olimjon Zaynab hayoti va taqdirini ana shu jarayonda tasvirladi. Uni faol qahramon darajasiga ko‘tardi. O‘zbek dostonchiligi an‘analaridan farqli o‘laroq, Omon sevgi va muhabbat mavzusiga bag‘ishlangan bu dostonda faol ishtirok etmaydi.

Zaynab dostonidagi yetakchi obraz. Ammo barcha voqea-hodisalar, asar tugunidan boshlab kulminatsiya nuqtasigacha Zaynab tevaragida kechsa ham, dostonni tutib turgan asosiy sterjen Omon obrazidir. Holbuki, u o‘zining tarixini aytib berishini nazarda tutmaganda, asarda dadil ishtirok etmaydi. Zaynabning: *“U kam emas hech bir odamdan, Men u bilan uzoqman g‘amdan”*, - degan bir-ikki shtrix bilan bosh qahramon hayotidagi o‘rnini sezishimiz mumkin. Ammo shu yillar adabiyotidan boshlab xalq dostonlari qahramon yigitlaridan farqli ravishda qizning muhabbatiga sazovor bo‘lish uchun, sevish va sevilish uchun, albatta, favqulodda ishlar qilish, chinakam qahramon bo‘lish shart emas, degan g‘oya ham kirib kela boshladi. Hamid Olimjon talqinidagi Zaynab va Omon 30-yillar adabiyotida yangi davrning – proletar adabiyotining haqiqiy timsollariga aylandi. Hamid Olimjon o‘z dostonidagi Zaynab va Omon singari qahramonlar obrazi orqali kolxoz hayotini, sho‘ro tuzumini, yangicha ijtimoiy munosabatlarga asoslangan hayotni himoya qiladi.

Shu tariqa Hamid Olimjon bu dostonda eskilik va yangilik o‘rtasidagi kurashlarda yangilikning muqarrar g‘alabasiga yagona omil kolxoz tuzumida ekanligini tasvirladi.

Birgina “Zaynab va Omon” dostonida emas, shu davrda yaratilgan boshqa asarlarda ham muhabbat mavzusi yangilik va eskilik o‘rtasidagi kurashning asosiga aylangan motivlar bor. “Sarob” romani qahramoni Munisxon ham o‘z sevgani Saidiy qolib, akasining istagi bilan Muxtorxonga turmushga chiqdi. Akasi Salimxon nazarida xotin bo‘lish – ona bo‘lish. Buning uchun erdan erning farqi yo‘q edi. Ko‘ngilsiz turmushning natijasi o‘laroq *“uning go‘zalligi har kimning quchog‘ida qola-qola”* hayoti fojiali yakun topdi. Albatta, uning fojiasidagi yetakchi omil bu emas edi. Abdulla Qahhor Munisxonning fojiasida tuzumning tantanasini tasvirlagan edi. Bu endi alohida masala.

Hamid Olimjon Zaynabning avvalgi hayotini tasvirlar ekan, kontrast priyomidan unumli foydalanadi:

*Xufton yotib, azonda tutar,
Erta-yu kech eshik shipirar.
Mashaqqatda o‘tadi kuni,
Holdan ketib sho‘rlik qiz tuni.
Yarim karaxt, mudrar, yarim och,
Usti boshi yirtiq yalang‘och.*

Ana shu tarzda hayot kechirgan Zaynab uchun kolxozdagi turmush afzal tuyulishi tabiiy edi. U kolxozda o‘zini haqiqiy inson deb bildi. Shoir ana shu holatni kitobxonga anglatishni o‘ziga maqsad qilgan edi. Zaynab XX asrning 30-yillaridagi baxtli kishilarning tipik obrazi – jamoalashtirish davrining farzandi edi. Hamid Olimjon Zaynab hayoti va taqdirini ana shu jarayonda tasvirladi. Uni faol qahramon darajasiga ko‘tardi. O‘zbek dostonchiligi an‘analaridan farqli o‘laroq, Omon sevgi va muhabbat mavzusiga bag‘ishlangan bu dostonda faol ishtirok etmaydi.

Zaynab dostonidagi yetakchi obraz. Ammo barcha voqea-hodisalar, asar tugunidan boshlab kulminatsiya nuqtasigacha Zaynab tevaragida kechsa ham, dostonni tutib turgan asosiy sterjen Omon obrazidir. Holbuki, u o‘zining tarixini aytib berishini nazarda tutmaganda, asarda dadil ishtirok etmaydi. Zaynabning: “*U kam emas hech bir odamdan, Men u bilan uzoqman g‘amdan*”,- degan bir-ikki shtrix bilan bosh qahramon hayotidagi o‘rnini sezishimiz mumkin. Ammo shu yillar adabiyotidan boshlab xalq dostonlari qahramon yigitlaridan farqli ravishda qizning muhabbatiga sazovor bo‘lish uchun, sevish va sevilish uchun, albatta, favqulodda ishlar qilish, chinakam qahramon bo‘lish shart emas, degan g‘oya ham kirib kela boshladi. Hamid Olimjon talqinidagi Zaynab va Omon 30-yillar adabiyotida yangi davrning – proletar adabiyotining haqiqiy timsollariga aylandi. Hamid Olimjon o‘z dostonidagi Zaynab va Omon singari qahramonlar obrazi orqali kolxoz hayotini, sho‘ro tuzumini, yangicha ijtimoiy munosabatlarga asoslangan hayotni himoya qiladi.

Tayanch tushunchalar: doston, lirik doston, epik doston, “Zaynab va Omon”

IX. O‘QUV-USLUBIY ADABIYOTLAR VA ELEKTRON RESURLAR RO‘YXATI:

Asosiy darslik va o‘quv qo‘llanmalar

1. Karimov N. va boshqalar. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. –T.: O‘qituvchi, 1999.
2. Sodiq S. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi. –T.: O‘qituvchi NMIU, 2019.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Qozoqboy Yo‘ldosh. So‘z yolqini. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018.
2. Karimov N. Hamid Olimjon va Usmon Nosir: tuhmat va haqiqat. e-adabiyot.uz.
3. Umurov H. Tahlil chizgilari. –T.: Muharrir, 2013.
4. Sharafiddinov. O. Tanlangan asarlar. –T.: Sharq, 2019.
5. Quronov D. Mutolaa va idrok mashqlari. –T.: Akademnashr, 2013.
6. Hamdamov U. Badiiy tafakkur tadriji. –T.: Yangi asr avlodi, 2002.

Elektron resurslar

1. www.ziyonet.uz
2. www.e-tarix.uz
3. www.ziyouz.com
4. www.qr.natlib.uz
5. www.media.natlib.uz
6. www.diss.natlib.uz